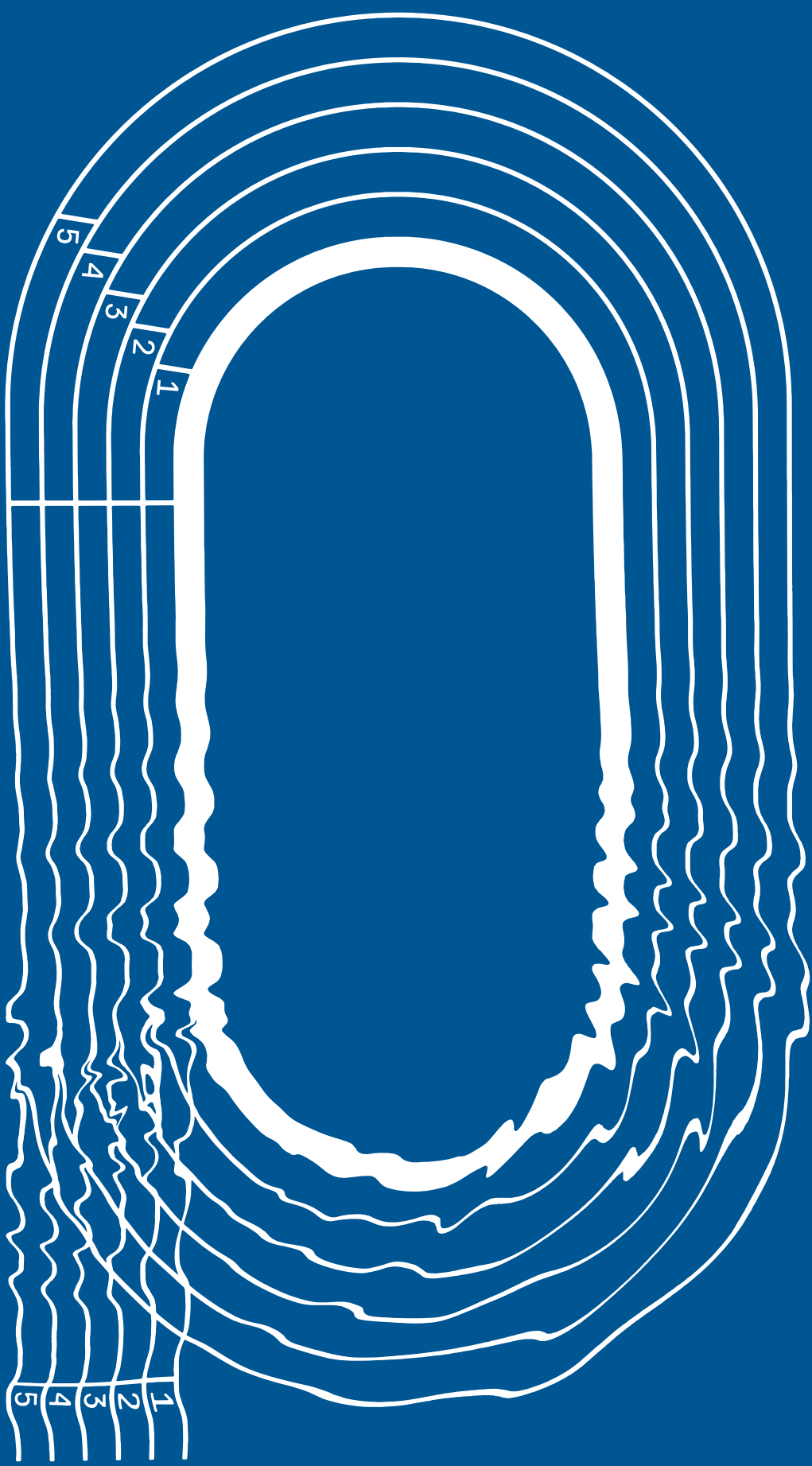
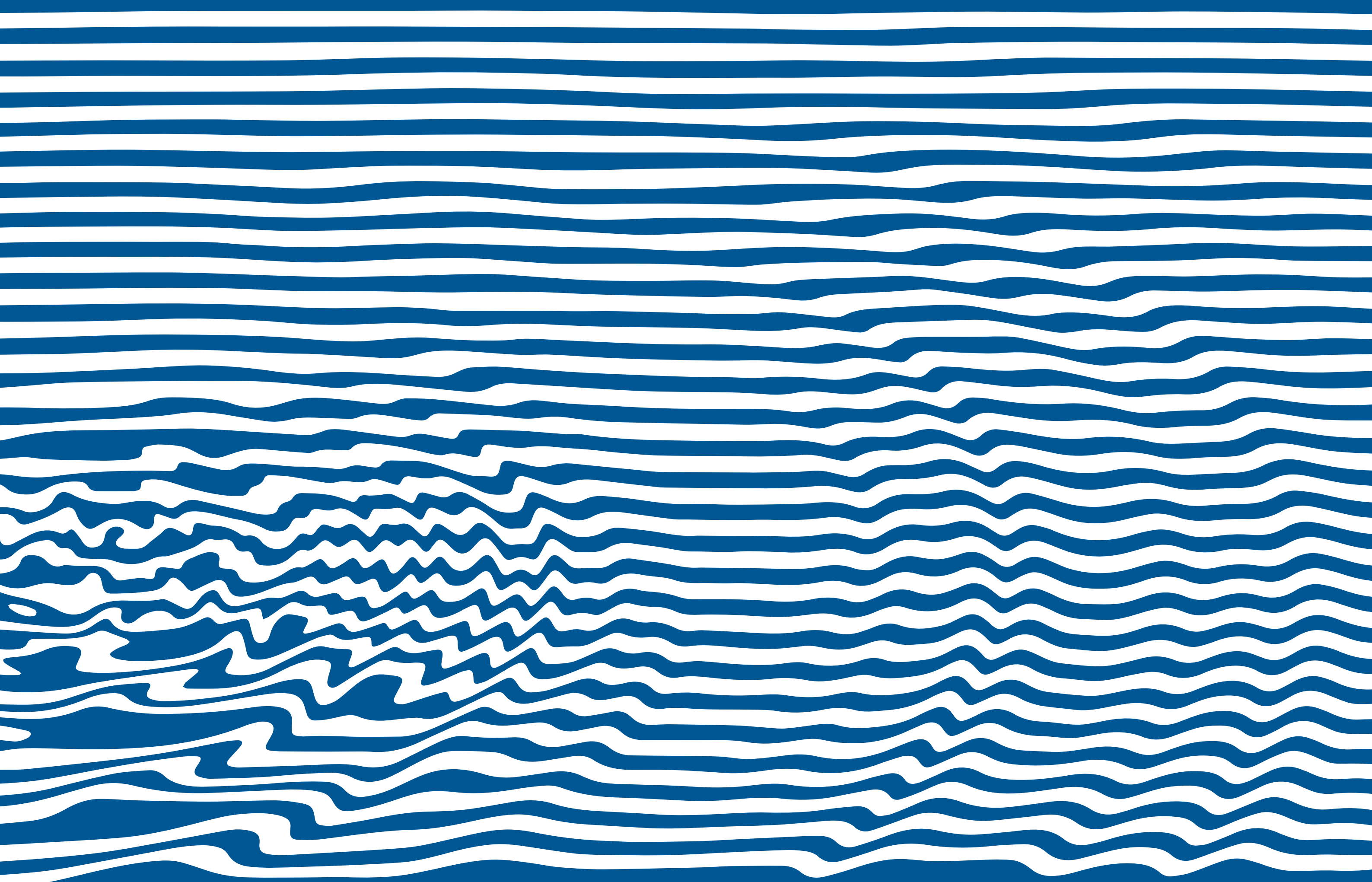

**Marineterrein
Amsterdam**

REDACTIONEEL	5
--------------	---

ONTMOETINGEN <i>Dirk Vis</i>	
Herman Wagter: Broedplaats voor dromers	11
Jerzy Gawronski: Hier zit drie eeuwen innovatie	20
Daniël 'Kip' Doornink: VR maakt je los van de realiteit	31
Sebastiaan 't Lam: Makers zoeken elkaar op	51

31

22

HORECAPIONIERS <i>JaapJan Berg</i>	
Scheepskameel Lichtvoetige keuken	16
Pension Homeland Oase in de hectische stad	46

TOEKOMSTDROMEN <i>Saskia Naafs</i>	
Gerard Menkhorst: Het wordt een dynamische plek	22
Patrick Spaans: Bedrijfjes zijn meteen verliefd	24
Liesbeth Jansen: Hier ontsnap je aan de drukte	26

SPECIAL SPOTS <i>JaapJan Berg</i>	
Jeroen Hofman Foto-essay	35

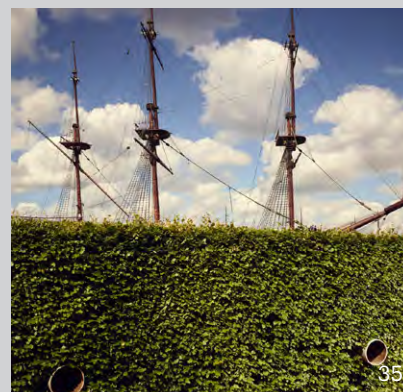

16

DYNAMISCHE STAD <i>Marieke Berkers</i>	
In het kielzog van de groeiende metropool	43

VERHAAL <i>Carolina Trujillo</i>	
Gevlochten Land	53

OVERIG	
Ontdekdagen Marineterrein	13
Het DNA van het havenwater	18
Over de Principenota	34
Community Marineterrein	60

35

14

Nieuwe ontmoetingen, nieuwe kleuren

Lange tijd was marineblauw de leidende kleur op het Marineterrein Amsterdam. Nu, als direct resultaat van de geleidelijke transformatie van dit bijzondere binnenstedelijk gebied, worden ook andere kleuren geleidelijk zichtbaar. Onder de noemers focus, verbinding en vernieuwing vult het terrein zich vanaf 2015 met pioniers die werken aan innovaties en projecten. Dat gebeurt veelal binnenskamers en dus niet zichtbaar voor bezoekers en passanten. Daarom kijken we in dit magazine mee over de schouders van de mensen die nu op het terrein werken. We kijken naar de mogelijkheden die hun ideeën en projecten bieden voor de toekomst van het stedelijk leven in het algemeen, en specifiek voor de toekomst van het Marineterrein Amsterdam.

Zo ontmoette schrijver Dirk Vis vier denkers en doeners die op dit moment invulling geven aan de ontwikkelingen op het terrein. Het bedenken, testen en toepassen van innovaties die in de toekomst het leven zullen beïnvloeden vormt een rode draad in hun werk. Journalist en onderzoeker Saskia Naafs interviewde drie vertegenwoordigers van respectievelijk de lokale- en rijksoverheid én het Bureau Marineterrein Amsterdam. Zij vroeg naar hun dromen en verwachtingen over de toekomst van het terrein. Ook komen twee horecaondernemers aan het woord, die vertellen over de ontmoetingsplekken die zij hebben gecreëerd en welke rol die spelen bij de synergie

en de interactie op het terrein. In het essay 'Stad in zicht' worden de verbanden en relaties van het Marineterrein met de snelle groei en de toekomstige ontwikkeling van de stad Amsterdam en de omliggende metropool voor het voetlicht gebracht. Ook het rijke verleden komt aan bod met het uitlichten van een aantal bijzonder plekken op het terrein en met het korte verhaal 'Gevlochten Land' van schrijfster Carolina Trujillo.

De transformatie van het Marineterrein Amsterdam zoals die in 2015 is ingezet heeft in juli 2017 een vervolg gekregen met een Principebesluit door het college van burgemeester en wethouders. Daarmee is ook de relatie van dit gebied met de stad een nieuwe fase ingaan. De periode dat het Marineterrein voor omwonenden en andere Amsterdammers een onbekende zone was is voorgoed ten einde. Stapsgewijs zal het Marineterrein een unieke, vernieuwende en kleurrijke plek in het stedelijke, sociale en economisch weefsel van de stad gaan innemen.

Met dit magazine is iedereen uitgenodigd om, via het perspectief van mensen en initiatieven die nu te vinden zijn op het Marineterrein, de toekomst van Amsterdam en het terrein verder te verkennen. ♦

Marineterrein
Amsterdam

‘Hier werden zeer
geavanceerde schepen
gebouwd voor de
Admiraliteit, de voorloper
van de Koninklijke Marine’

De Oosterdokssluisen gezien naar het
Oosterdok met op de achtergrond de
Marinewerf en 's Lands Zeemagazijn.
Beeld begin 19e eeuw.

In gesprek met Herman Wagter,
technologiestrateg van Bureau Marineterrein Amsterdam

'Broedplaats voor dromers'

Tekst Dirk Vis
Beeld Lonneke van der Palen

Deze plek heeft iets magisch en dat wil ik behouden', zegt Herman Wagter. De technologiestrateg van Bureau Marineterrein Amsterdam spreekt gemakkelijk, correct en bevlogen. Het Marineterrein, het gebied waarvoor hij de randvoorwaarden voor technologische vernieuwing bewaakt, is de kleine landpunt in het centrum van de stad Amsterdam waar honderden jaren de marine de baas was en waar sinds kort gewone burgers zoals ik mogen komen. We zitten tegenover elkaar aan tafel in de voormalige commandantswoning. Deze plek heeft inderdaad iets magisch. Maar waar komt die betovering door en hoe kan hij die bewaren? Zou de technologiestrateg vermoeden dat dit precies het soort vragen is waar een schrijver zoals ik iedere dag mee worstelt?

Herman Wagter werkt namens het Bureau Marineterrein aan dit terrein samen met de gemeente Amsterdam, met de rijksoverheid, met Defensie, met internationale bedrijven, netwerkorganisaties en met lokale initiatieven. Ruim 350 jaar was het alleen van Defensie. Nu wordt het stukje voor stukje vrijgegeven. Het bureau faciliteert en selecteert, zodat hier dingen kunnen gebeuren die passen bij Amsterdam, bij de historie van deze plek en de toekomstvisie van de stad.

'Wat past er bij de historie en bij visie van de stad?' vraag ik. 'Het begint op zee', citeert Herman een marinier. 'Zodra je afvaart kom je in een nieuwe wereld. Op een marineschip ben je op elkaar aangewezen. In levensbedreigende situaties ben je afhankelijk van je team. Het is menens. Om te kunnen winnen van de bedreigingen die je

naar het leven staan wordt er constant gezocht naar een edge tegenover het gevaar. De *cutting edge*. Er gelden eigen regels. Die situatie heeft de marine ook aan land voor zichzelf gecreëerd. Dit terrein is een stukje nagebootste zee op land. Een aangemeerd schip. De zeventiende-eeuwse muur rondom het terrein, de hekken, de wachters en de gescramblede kaart op Google Maps maken dat mogelijk. De marine zondert zich gedeeltelijk af van de samenleving om diezelfde samenleving het beste te kunnen beschermen. Hier gebeuren dingen die niet overal kunnen. Dit is van oudsher een *hotbed* van innovatie.' En juist die *spirit* wil hij bewaren. 'Het nieuwe Marineterrein moet van onze samenleving de kennis, techniek, vaardigheden en idealen verdedigen', zegt Herman, 'deze vrije zone is geen stukje stad zoals ieder ander. Zo is er nu geen bestemmingsplan. De elektrische

infrastructuur is van Defensie en niet van bijvoorbeeld Nuon. Allerlei vragen dringen zich op: mogen er auto's op het terrein? Of gaat een *innovator-in-residence* met automatische *delivery-bots* onderzoeken of het hier autovrij en toch volledig mobiel en goed bereikbaar kan blijven? Zo'n onderzoek kan dienen als model voor de hele binnenstad van de toekomst.'

Herman: 'We willen bedrijven die vooroplopen. Dit is niet gewoon een broedplaats of een spil voor startups, maar voor scale-ups [dit zijn startups die volwassen worden en de vleugels uitslaan, DV]. Voor dromers die commercieel en internationaal haalbaar willen zijn. Het is menens. Geen gentrification, maar *scaling for impact*.' Die laatste term is mij onbekend, maar ik kan wel raden wat hij bedoelt: hier wordt in het klein gewerkt aan dingen die heel groot moeten worden. Een bedrijfje werkt bijvoorbeeld aan groene daken: planten en gras als dak.

Amsterdam kampt net als de rest van de wereld met steeds grotere gevolgen van de klimaatverandering. Groene daken beschermen daartegen, doordat ze een buffer bevatten tegen pieken in regenval. 'Wat doet een mediabedrijf ertussen als DFFRNT Media, gerund door de bekende Nederlander Winston Gerschtanowitz, die je tussen al die startup-bedrijven niet zo snel zou verwachten?', vraag ik. Herman: 'Er moet ook geld worden verdiend. Zijn bedrijf ademt creatief ondernemerschap, daar kan de rest zich aan optrekken. Vooral moet het terrein gaan leven. Er is al een hotel. Er komt ook een gedeelte met woningen. En er is al gratis wifi op het hele terrein. De houten banken en tafels op het gazon

mag iedereen vrij gebruiken en verplaatsen. Alle initiatieven die erbij komen passen weer bij de rest. De toelatingsvoorkeuren zijn dynamisch en kunnen evolueren. Liesbeth Jansen, de directeur van Bureau Marineterrein, heeft met haar bureau een serie thema's uitgezet van globale trends die aansluiten bij de behoeftes van Amsterdam. Wat daarbinnen valt en wat zich aandient is welkom. We laten de energie van de wereld en de markt op ons afkomen. Zo blijkt er in Amsterdam veel te gebeuren met sensoren. Daarom zorgen we dat er hier ruimte is voor een scale-up op dat gebied. Treewifi is een bedrijf dat werkt aan vogelhuisjes met sensoren erin, waarmee consumenten straks goedkoop en eenvoudig de luchtkwaliteit rondom hun huis kunnen meten.'

Na ons gesprek fiets ik een rondje over het terrein. De muur aan de landkant is een monument en markering van het speciale gebied. Helemaal aan de andere kant zijn nieuwe fietsbruggen aangelegd en is het terrein gemakkelijk toegankelijk gemaakt. Toch benadrukken de verschillende bruggetjes nog altijd de status aparte van het terrein. Hekken staan rondom de gebouwen die nog van Defensie zijn. Straks zit hier alleen nog het bureau voor werving en selectie. Defensie zal hier langzaam

inschikken voor burgerinitiatieven. De technologiestrategie omschreef deze plek als een oase. Het Marineterrein is een bron van innovatieve energie in de stad. Als je een oase helemaal toegankelijk maakt, is de bron binnen de kortste keren uitgeput. Maar als je een oase afsluit blijven kansen onbenut en kan zij niet tot bloei komen. 'Interactie' is daarom Hermans toverwoord én doel. Interactie tussen de samenleving en ontwikkelingen die de grenzen van onze mogelijkheden verkennen. Interactie tussen een gedroomde toekomst en een gedeeld verleden. Zo sterk als het

Marineterrein verbonden is met 350 jaar geschiedenis, zo sterk is het verbonden met de toekomst. 'Hier wordt gewerkt aan wat wij over dertig jaar overal in de stad zullen tegenkomen', zei Herman, 'producten en systemen die de structuren zullen moeten gaan vervangen die hun langste tijd hebben gehad.' Ik zie wat hij bedoelt. Door anders met de ruimte om te gaan, kan er anders worden omgegaan met de tijd. Hier wordt nagedacht over kansen en bedreigingen van onze samenleving, over de dingen waar we door onze dagelijkse beslommeringen niet aan toekomen. Geen onbelangrijke dingen, want ondertussen leven we op een manier die zo niet eindeloos door kan gaan. Klimaatverandering, slinkende hulpbronnen, opeenstapeling van gifstoffen zijn slechts enkele fenomenen die ons bedreigen. Dat het menens is voel je hier. Hier trilt de energie die nodig is voor effectieve interventie. Hier worden dingen in het klein ontwikkeld, zodat ze later stap voor stap kunnen worden geïmplementeerd. Het bestuurlijke, educatieve, militaire, financiële en ecologische komt hier allemaal samen.

Herman Wagter streeft naar een duurzame samenleving, die bestand moet zijn tegen het onvoorziene. Serendipiteit is dan nodig. Je kunt dat niet plannen, maar je kunt er wel de omstandigheden voor scheppen: het toeval een handje helpen. Dat doet Herman. 'Wat doe jij eigenlijk?' vroeg Herman me aan het begin van ons gesprek, 'waarom is een schrijver geïnteresseerd in een hub voor scale-ups?' Goede vraag. Ik vertelde hem kort over mijn technische achtergrond en fascinatie voor hoe de dingen werken, zonder echt antwoord te geven. Aan de andere kant van het water ziet de stad er drukker, toeristisch en banaler uit dan ooit. Ik had Herman moeten antwoorden: 'We kampen beiden met dezelfde vraag. Hoe kun je iets blootgeven en toch mysterieus laten blijven?'

Lees verder over de ontmoetingen van Dirk Vis op pagina 20.

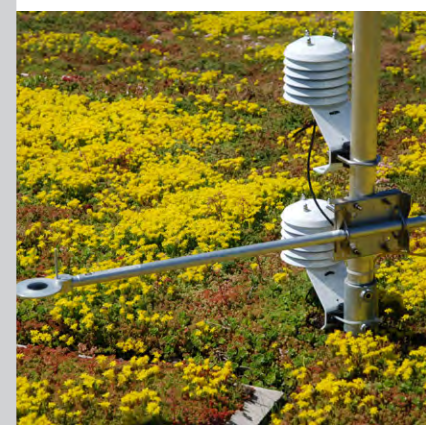
'We laten de energie van de wereld en de markt op ons afkomen'

Dat de ontwikkeling van het Marineterrein voorspoedig verloopt blijkt wel uit de vele bedrijven en instellingen die zich er willen vestigen. Op dit moment zijn er zo'n 30 organisaties actief op het terrein en wordt er gewerkt aan tientallen projecten. Die aantallen zullen de komende jaren verder groeien. Om de bloeiende bedrijvigheid aan het publiek te tonen worden elk jaar open dagen georganiseerd.

Tijdens deze Ontdekdagen kan het publiek zich onderdompelen in een programma met tech-workshops, testlabs, discussies, presentaties door specialisten, meet-ups voor makers en demonstraties van virtual reality. Daarnaast zijn er rondleidingen door gidsen, fitness workouts en een buitenbios. Voor kinderen is er een speciaal kidslab. Het is óók een goed moment om brandende vragen te stellen over de ontwikkelingen op het terrein.

De Ontdekdagen worden georganiseerd door het Bureau Marineterrein in samenwerking met organisaties op het terrein en partners van de verschillende projecten. Blijf op de hoogte van het programma en de data van de Ontdekdagen en abonneer je op de nieuwsbrief via marineterrein.nl

‘Op een menselijke schaal, mooi, maar toch ook knus’

In 2013 werd bekend dat Defensie stap voor stap het Marineterrein gaat verlaten. Het terrein krijgt een openbare functie. Op 1 april 2015 opende de Voorwerf. Tot 2018 raakt het gehele terrein gefaseerd voor alle stadsbewoners toegankelijk. Defensie blijft vanaf midden 2018 enkel met de Dienst Personeelslogistiek Defensie aanwezig op het terrein.

De lichtvoetige keuken van Scheepskameel

'Onze Duitse wijnen zijn een ontdekkingsstockt'

Beeld Janus van den Eijnden

In een negentiende-eeuws gebouw op het Marineterrein exploiteren Pieter Smits en zijn compagnons restaurant Scheepskameel. Een historische setting in een geheel eigentijdse vormgeving.

Tekst JaapJan Berg

De menukaart van Scheepskameel is onderverdeeld vijf typen gerechten: rauw, groenten, vis/vlees, kazen en desserts. Die verdeling is letterlijk vertaald naar de indeling van de open en gelijkvloerse keuken in evenzoveel stations. Gasten zijn vrij om zelf een pallet uit gerechten samen te stellen. Maar niet voordat ze een keus hebben gemaakt uit de zeer ruime collectie van uitsluitend Duitse wijnen. Voor eigenaar Pieter Smits en zijn compagnons is die wijnkaart de ruggengraat van het restaurantconcept. Smits: 'Duitse wijnen zijn altijd onderschat in Nederlandse

restaurants. Geheel onterecht, want er valt echt heel veel te ontdekken! Wij willen met deze wijnkaart de mogelijkheid bieden om de diepte in te gaan met Duitse wijnen, een ontdekkingsstockt aan te gaan.' De keuze voor uitsluitend Duitse wijnen tekent de lef en durf waarmee Scheepskameel is neergezet. Smits erkent volmondig dat het succes van Scheepskameel deels is te danken aan de populariteit van Amsterdam onder toeristen en de groeiende belangstelling onder Amsterdammers voor betere en nieuwe restaurants. 'Maar voor succes en een vol restaurant moet je nog steeds je best doen en je onderscheiden', aldus Smits.

Voor Pieter Smits is Scheepskameel zijn tweede restaurant in Amsterdam. Eerder startte hij, samen met Iwan Driessen, ook al Rijsel in een zijstraat van de Weesperzijde. Hij verdeelt nu zijn aandacht, tijd en liefde over beide restaurants die met elkaar gemeen hebben dat er eenvoudige, sobere gerechten worden geserveerd, gemaakt met goede ingrediënten en geïnspireerd op de Franse keuken. Het gebouw waarin Scheepskameel is gevestigd én de plek in de stad helpen daar enorm bij, zegt Smits. 'Dit gebouw, maar vooral ook het omliggende gebied zijn van uitzonderlijk klasse. 'Waar vind je in het drukke centrum nou zo'n ruime plek?' Het gebouw, waar ook de game-ontwerpers van IJsfontein werken, dateert uit de negentiende eeuw en deed achter-eenvolgens dienst als scheepstimmerwerkplaats, kustwachtkazerne en TOKM-kazerne (Technische Opleiding Koninklijke Marine). Pieter Smits en zijn compagnons hadden weinig bedenktijd nodig toen hun gevraagd werd of ze interesse hadden hier een nieuwe zaak te starten. Zeker omdat ze dit deel gebouw naar hun smaak mochten inrichten. Het interieur, dat in de loop der jaren vele malen was veranderd, werd vervangen door een ideale restaurant- en keukenindeling, inclusief akoestisch

Beeld Studio KNOL

plafond en terug-gerestaureerde lage ramen. Het ontwerp werd gemaakt door collega Niels Wouters, eigenaar van De Goudfazant en Café Modern in Amsterdam-Noord, die eerder al bij Rijsel het interieur voor zijn rekening nam. ♦

'Waar vind je in het centrum nou zo'n ruime plek?'

‘We duiken in het DNA van het havenwater’

Op het Marineterrein Amsterdam testen uitvinders en ontwikkelaars hun innovaties. Zo wordt de kwaliteit van het water in de binnenhaven van het Marineterrein gemeten met behulp van ‘biotrack’, een nieuwe techniek om DNA in het water te bepalen. Met deze geavanceerde methode kun je razendsnel ter plekke de zien of het water schoon genoeg is voor een frisse duik.

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door: Gemeente Amsterdam, Bureau Marineterrein Amsterdam, Deltares, Waternet en Bioscope.

'Hier zit drie eeuwen innovatie'

In gesprek met Jerzy Gawronski, hoogleraar Maritieme archeologie

Tekst Dirk Vis

Beeld Lonneke van der Palen

Met mijn kleurrijke petje, mijn overhemd open en mijn ouderwetse racefiets rijd ik over de paadjes en tussen de bomen door van het Marineterrein – en dat mag, ik mag hier komen, je mag hier zijn en toch voelt het raar. Het is nog een niemandsland en dat kan je niet ontgaan. Ik parkeer mijn fiets voor de werkplaats Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam dat op het terrein gevestigd is. Jerzy Gawronski is stadsarcheoloog van Amsterdam en professor 'Maritieme en urbane archeologie van de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode, in het bijzonder de stad Amsterdam' aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn specialisatie is scheepvaart. Als professor hield hij zijn inauguratierede over de haven als een van de belangrijkste elementen van de stad. Als stadsarcheoloog was hij ook intensief betrokken bij de aanleg van de Noord-Zuid-metrolijn. Hij is bovendien een enthousiast verteller. 'Ik werk in twee werelden', zegt Jerzy, 'ik werk voor de overheid én voor de wetenschap.' Als verschillende werelden elkaar overlappen is er een bemiddelaar nodig, iemand die de interactie kan verzorgen. Gawronski is vanaf het begin betrokken

bij de ontwikkeling van het nieuwe Marineterrein. 'Drie jaar geleden was ik een van de eerste gewone burgers die in het marinebolwerk mocht komen werken. Bezoekers kwamen toen nog binnen door de kleine, oude poort, moesten hun paspoort laten zien en kregen dan een pasje. Wie zijn fiets buiten de rekken plaatste, kon rekenen op een reprimande van een marinier in uniform.' Jerzy Gawronski kwam hier om de universele waarden te helpen bepalen die het Bureau Marineterrein Amsterdam nu gebruikt: 'De kracht van het maritieme, de verbinding met het water, de aanwezige geschiedenis en de idealen voor de toekomst.' Jerzy spreekt uiterst precies over deze dingen. 'Het water verbeeldt de stad. Het wateroppervlak is een spiegel. En in de oude rivierbedding van de Amstel, onder het Rokin, waar een nieuw metrostation komt, troffen mijn team en ik zo'n 700.000 vondsten waarvan sommige teruggaan tot 2500 voor Christus toen mammoeten en neanderthalers zo van hier naar Engeland liepen omdat de Noordzee nog niet bestond. We vonden dolken uit de bronstijd en mobiele telefoons uit de jaren negentig. We catalogiseerden die vondsten en we maken er publicaties, tentoonstellingen en lezingen mee.'

Wat is een archeoloog anders dan iemand die verhalen vertelt? Jerzy's verhalen zijn gebaseerd op wat hij in de grond vindt. Het verhaal van de stad

kon beginnen doordat 2000 jaar geleden, in een periode van slechts enkele decennia, de veenruggen in Noord-Holland doorbraken en het water vrij spel had. Dat heb ik inmiddels van Jerzy geleerd. Wat later de Zuiderzee zou gaan heten ontstond toen, en de veenriviermondingen eromheen kregen de eerste nederzettingen: Edam, Volendam en later Amsterdam. Amsterdam werd het grootst. 'Rond 1650 werd dit stukje drooggelegd. Dit is allemaal nieuw land, een stuk nieuw aangelegde stad. De eilanden hierachter, Wittenburg, Oostenburg, daar zat de VOC en later Stork. Hier zit al drie eeuwen state of the art hightech industrie. Het Scheepvaartmuseum was vroeger het Arsenaal; daar lagen de wapens. Waar we nu zitten was toen het dok, een drijvende stad. Hier werden zeer geavanceerde schepen gebouwd voor de Admiraliteit, de voorloper van de Koninklijke Marine. Het was de *rocket science* van toen.' Schepen ziet Jerzy niet alleen maar als dingen van hout met zeilen. 'Schepen zijn heel ingewikkelde dingen. Draggers van informatie. Schepen zijn USB-sticks. De haven is een harddisk. Hier kwamen in de zeventiende eeuw producten van uit de hele wereld terecht. We vonden bijvoorbeeld kaurischelpen; prachtige schelpen uit de Indische Oceaan die werden gebruikt als alternatief betaalmiddel voor munten. Ze bleven in de opslag in de haven en werden elders in de wereld weer gebruikt om met andere volkeren te handelen. En dan kwam er ook nog eens van alles weer mee terug aan boord van de schepen.' In de korte tijd dat hij mij toespreekt rollen de tijdperken en geschiedenissen over tafel. Waar Jerzy over spreekt, dat zie je voortaan in de wereld om je heen. Een film vol geologische omwentelingen en menselijke details. Rijker dan je in de bioscoop ziet. Realistischer dan op 3D-televisie. 'Tot eind negentiende eeuw was dit de haven van de marine, toen kwamen de spoordijk en het Centraal Station en verplaatste de marine de meeste van haar werkzaamheden

naar Den Helder en Hellevoetsluis. De huidige veranderingen zijn eigenlijk al meer dan honderd jaar geleden ingezet. Nadat de scheepsbouwwerf hier in 1915 sloot bleef dit een machtscentrum van Defensie. Toen de IJtunnel werd gegraven in de jaren zestig werd het dok met het opgegraven zand gedempt. Daar zou je een film over kunnen maken.'

Jerzy haalt nieuwe koffie. Tegenover het keukentje in de studio fotografeert zijn team alles wat ze uit de grond halen. In de gang van het gebouw liggen enkele vondsten uitgesteld: een walvis-schouderblad, dolken, kruiken uit de gouden eeuw. 'Door de geschiedenis van dit terrein loopt die van Amsterdam en ook die van Nederland. Amsterdam is ouder dan ons koninkrijk. Dit was van Defensie, van de staat dus en tegelijkertijd was dit onderdeel van de stad, van de "Republiek Amsterdam".' Ook hier weer die verschillende werelden die elkaar overlappen. Waar we nu zitten is in november even van Sinterklaas', zegt Jerzy, 'en hier doken Geert Wilders en Ayaan Hirsi Ali onder toen ze werden bedreigd.' Hier golden altijd al andere regels. Herman Wagters van Bureau Marineterrein had het tegenover mij over een 'oase van interactie' – dat is niets nieuws, het hoort bij de plek. Jerzy heeft zelf misschien niet veel directe interactie met andere mensen op het nieuwe Marineterrein, maar terwijl op het gazon de bedrijfsmensen, de investeerders, de makers en de toevallige bezoekers elkaar treffen, heeft hij zijn belangrijkste werk al verricht: wat hier gebeurt ligt in lijn met de geschiedenis. Voorwerpen uit het verleden bestuderen, levert antwoorden op over hun ontstaan en hun gebruik, maar roept evenzovele nieuwe vragen op over hun makers en gebruikers. Jerzy verzorgt de interactie met de geschiedenis. Wie zijn het die zorgen voor de interactie met de toekomst?

Lees verder over de ontmoetingen van Dirk Vis op pagina 31.

Projectmanager bij het Rijksvastgoedbedrijf Gerard Menkhorst:

‘Het wordt een dynamische plek’

De plannen voor het Marineterrein bieden nog alle ruimte voor heel verschillende invullingen. Gerard Menkhorst van het Rijksvastgoedbedrijf verwacht dat het over 25 jaar een van de gewildste locaties voor innovatieve bedrijven van Nederland is.

Tekst Saskia Naafs

Beeld Daniël Maarleveld

‘Altijd als ik met de trein naar Amsterdam ging en dit terrein zag liggen, dacht ik: wat een fantastische plek’, zegt Gerard Menkhorst, projectmanager bij het Rijksvastgoedbedrijf. ‘Dit gebied is 360 jaar lang geen onderdeel van de stad geweest. Maar weinig mensen buiten Amsterdam kennen het.’ We zitten op de eerste verdieping van de voormalige commandantswoning. Voor ons op tafel ligt een haast blanco plattegrond van het Marineterrein die uitnodigt om over de vele mogelijkheden van dit gebied te fantaseren. ‘Het is zo’n mooie centrale plek, met dat uitzicht op de binnenstad, het Scheepvaartmuseum, de Zuiderkerk en Nemo’, zegt Menkhorst. ‘En het mooie is: je kunt de stad hier rustig ervaren. Dat is een unicum.’ Het Rijksvastgoedbedrijf neemt het terrein in fases van het ministerie van

Defensie over om het uiteindelijk te verkopen. De laatste overdracht is in juli 2018. Aan het Rijk de taak om samen met de gemeente Amsterdam nieuwe vastgoedeigenaren en pachters voor de grond te zoeken, en bovenal: een geschikte invulling voor het terrein te vinden. Menkhorst: ‘Het Rijksvastgoedbedrijf blijft nauw bij die ontwikkeling betrokken. Wij gooien ons vastgoed nooit zomaar in de verkoop.’

Visitekaartje

Voor het Rijksvastgoedbedrijf is dit een grote complexe opgave, zegt Menkhorst. ‘Door de omvang, de locatie in de stad en de historische betekenis. Er zijn niet zo veel centrale plekken in Amsterdam waaraan je bijna vanaf nul invulling kunt geven. Deze omvang is uniek, en ook nog op zo’n gewilde locatie.’ Het Marineterrein moet dan ook een belangrijke toevoeging aan Amsterdam én aan Nederland worden. Geen pittoreske toeristische attractie, geen rustige woonwijk, maar een innovatiemilieu met internationale uitstraling, een visitekaartje voor Amsterdam en voor heel Nederland. ‘Onze ambities liggen hoog. We hopen dat de internationale top zich hier vestigt. Bedrijven die voor Nederland kiezen, juist omdat we ze zo’n belangrijke plek

in onze hoofdstad kunnen bieden.’ Dat betekent niet dat er alleen kantoren komen te staan. ‘Natuurlijk ligt het voor de hand dat er ook woningen komen. Zo ontstaat een levendig gebied met meerdere functies.’

Ruimte voor ontmoeting

Wat is dat eigenlijk, een innovatief bedrijf? Menkhorst: ‘Denk aan Maker-versity dat nu al op het terrein zit. Zij innoveren met nieuwe maaktechnieken. We zoeken bedrijven die niet alleen innovaties bedenken achter een computer of in een vergaderzaal, maar deze ook ter plekke kunnen maken en testen.’ Menkhorst hoopt dat die bedrijven

elkaar ook opzoeken. ‘Innovatie gedijt bij interactie, dat is uit onderzoek gebleken.’ Daarom ziet hij veel openbare ruimte voor zich, en plekken waar mensen die hier straks werken en wonen elkaar kunnen ontmoeten. Of dat nu in het park is

aan de kant van de Kattenburgerstraat, aan de haven, tijdens het wekelijkse hardlooperendje, of in de horeca. ‘Hopelijk ontmoeten mensen elkaar. Op een van de terrasjes, of misschien wel tijdens speciale pitch-avonden.’ Het Marineterrein kan een koploper worden op het gebied van duurzaamheid, denkt Menkhorst. Ook daarin valt nog een hoop te vernieuwen en verbeteren. Een goede eerste stap

zou volgens hem al zijn als het gebied autovrij wordt. ‘De prettigste plekken in de stad zijn die waar je rustig rond kunt lopen zonder je opgejaagd te voelen door het verkeer.’

Dynamische plek

Menkhorst maakt zich geen zorgen over de toekomst. ‘Op een locatie als deze kun je alles laten landen wat je wilt. Dat geeft tegelijkertijd ook druk, want je wilt er het beste uit halen.’ Er zijn nu al honderden partijen die zich aanmelden om zich hier te mogen wortelen, weet Menkhorst. ‘Om het Marineterrein echt

tot een succes te maken moet je zorgen dat je voorlopig voldoende grip houdt. We moeten als overheid het concept bewaken en geen slappe knieën krijgen. Als een bedrijf niet op het terrein past, moet je nee durven zeggen.’

Een voorwaarde voor succes is dat het hele gebied flexibel blijft. ‘De gebouwen moeten verschillende invullingen kunnen krijgen. Nu is dat innovatie, maar als dat het over tien jaar niet meer is moet je het aan kunnen passen’, betoogt Menkhorst. Dat betekent hoge verdiepingen en brede gebouwen, waar je zowel kantoren als labs in kwijt kunt,

maar ook eventueel woningen, of een fitnessruimte. ‘Net als de pakhuizen aan de grachten door de eeuwen heen al veel verschillende functies hebben gehad, zo krijgt ook het Marineterrein telkens weer een nieuwe bestemming.’ Als het aan hem ligt wordt het Marineterrein een dynamische plek die continu verandert. Een ‘stedenbouwkundig mooi en levendig gebied’, dat je met trots aan je buitenlandse vrienden kunt laten zien. Als je hier op vrijdagmiddag een kanon kunt afschieten, dan is onze missie mislukt. Het moet wel bruisen.’ ♦

BIO

Gerard Menkhorst werkt sinds 2008 bij het Rijksvastgoedbedrijf dat een grote en diverse vastgoedportefeuille beheert. Het Rijksvastgoedbedrijf stoot regelmatig panden en terreinen af. Menkhorst is als projectmanager bij meerdere bijzondere projecten betrokken, zoals de ontwikkeling van de Bijlmerbajes en het Hembrugterrein in Zaandam.

Strategisch adviseur bij de gemeente Amsterdam Patrick Spaans:

'Bedrijfjes zijn meteen verliefd'

Wat is het wensbeeld voor het Marineterrein van nauw betrokkenen? Patrick Spaans van de gemeente Amsterdam wil dat het terrein 'een stedelijke omgeving wordt, mooi, maar toch ook knus. Het blijft immers Amsterdam.'

Een donderdagmiddag in juni. Het is tropisch warm op de Voorwerf. Voor ons ligt het water met VOC-schip Amsterdam en wetenschapsmuseum NEMO als blikvangers. Erachter de contouren van de hoogbouw van het Oosterdokseiland en de bedrijvigheid van het Centraal Station. Patrick Spaans, strategisch projectadviseur bij de afdeling Grond en Ontwikkeling van de gemeente Amsterdam, vertelt hoe hij het Marineterrein over 25 jaar voor zich ziet. Hij hoopt dat hij hier dan nog steeds graag komt met zijn kinderen – tegen die tijd volwassenen. Achter ons ligt een park, afgeschermd door de oude stadsmuur langs de Kattenburgerstraat. Het is een groene enclave midden in de stad. Op het grasveld ligt een handvol buurtbewo-

ners te zonnen. Drie studenten trekken hun bovenkleding uit en nemen een frisse duik in het water. 'Mijn hoop is dat mensen hier over 25 jaar nog steeds zo lekker kunnen zonnen. Dat het een plek is waar je goed kunt ontspannen.'

Het kan niet op

Toen Spaans in 2011 bij het Marineterrein betrokken raakte was het nog crisis. Defensie had aangekondigd van het terrein af te willen, en de eerste plannen kwamen op tafel. Om er een park van te maken bijvoorbeeld, of om het vol te zetten met woningen. 'Inmiddels is de economie aangetrokken en kan het niet op,' zegt Spaans. 'De druk op het Marineterrein neemt toe. Het is een vrij grote lap grond in het hart van de hoofdstad, daar willen we zorgvuldig mee omgaan.'

Daarom houden de gemeente en het Rijksvastgoedbedrijf vast aan het idee dat het Marineterrein langzaam ontwikkeld moet worden, in samenwerking met de huidige en toekomstige buurtbewoners en bedrijven. 'Het is heel bijzonder om op deze manier een deel van het centrum van Amsterdam te kunnen ontwikkelen,' zegt Spaans. 'Niet de hoogste opbrengst telt, maar de hoogste maatschappelijke meerwaarde voor de hele stad.' Toch, waarschuwt Spaans, het gevaar blijft dat er iets wordt gemaakt waar Amsterdam later spijt van krijgt. 'Het is daarom belangrijk dat de invulling van het terrein flexibel blijft.' Dat betekent: 'Geen gebouwen die je maar voor één ding kunt gebruiken en geen oneindige huurcontracten. Ook een bestemmingsplan ontwikkelen we gezamenlijk en geleidelijk. We denken goed na over welke functies we hier willen.' Met de komst van de IJ-tunnel eind jaren 1960 werd het gebied gehalveerd en afgesneden van de stad.

Spaans vindt dat het terrein weer bij de stad moet aansluiten. 'Het Marineterrein moet geen ding op zich worden. In mijn beleving zou er veel meer verbinding met de stad kunnen zijn. We zouden een extra brug bij Nemo kunnen maken en fysieke barrières zoals de muur bij de Kattenburgerstraat slechten. Maar het moet wel een bijzondere plek blijven, met een eigen gevoel.'

Geen nieuwe iconen

Het aansluiten van het Marineterrein bij de woonwijk Kattenburg betekent dat er geen hoge kantoren met de rug naar die wijk toe moeten komen, maar liever een vriendelijke, uitnodigende strook woningbouw met voorzieningen tegen, of misschien wel over de muur heen gebouwd. Aan de kant van de Dijksgracht, richting Oosterdokseiland, ziet Spaans bebouwing voor zich die wat meer de hoogte in gaat. 'Maar, geen grote pompeuze gebouwen,

geen nieuwe iconen.' Het wordt geen dichtbebouwd gebied. 'Over 25 jaar is de helft van het terrein bebouwd, de andere helft blijft open.' Het plein aan het haventje wordt het kloppend hart van het Marineterrein, denkt Spaans. Dat betekent niet dat het er vol met bootjes komt te liggen, of dat er massale evenementen worden georganiseerd. 'Je moet gewoon kunnen blijven zwemmen in de haven.' De drukte waar sommige delen van de binnenstad nu onder gebukt gaan, moet buiten de poorten van het Marineterrein blijven.

Meteen verliefd

Maar vooral wordt dit een terrein voor nieuwe bedrijven, zegt Spaans. 'De start-ups die bedrijfsverzamelgebouwen elders in de stad, zoals Spaces en WeWork ontgroeid zijn mogen zo deze kant op komen.' Zij kunnen werkplekken huren in gebouwen met een open uitstraling. 'Geen grote loodsdeuren zodat je geen idee hebt wat erachter

gebeurt.' Er komen een congrescentrum en maakruimtes. Faciliteiten die ook interessant zijn voor bedrijven buiten het Marineterrein. Spaans denkt aan innovatieve bedrijven die op zoek zijn naar meer ruimte en naar samenwerking. 'Philips zou hier bijvoorbeeld een kleine divisie kwijt kunnen. Het moet wel kleinschalig blijven. Als hier het hoofdkantoor van Google komt is mijn missie mislukt.' Het moet voor die bedrijfjes 'echt een leuke plek zijn om te zitten. Dat ze meteen verliefd worden op de stad, zeg maar.' Dus komen er ook horeca- en sportfaciliteiten, woningen en onderwijs. Spaans denkt aan scholen voor 'vakonderwijs nieuwe stijl', met opleidingen waar bedrijven behoefte aan hebben. Hij voorziet samenwerkingen met het Amsterdam Science Park en bijvoorbeeld de High Tech Campus Eindhoven. Bovenal moet het een open, uitnodigend gebied worden. Geen terrein waar om 09.00 uur de poort open gaat en om 17.00 uur weer dicht. 'Het moet een stedelijke omgeving worden, waar je alles binnen handbereik hebt. Op een menselijke schaal, mooi, maar toch ook knus. Het blijft immers Amsterdam.' ♦

BIO

Patrick Spaans werkt sinds 1997 voor de gemeente Amsterdam. De afgelopen elf jaar is hij strategisch adviseur voor Grond en Ontwikkeling, de afdeling die gemeentelijke grond bouwrijp maakt, het in erfpacht uitgeeft, onroerend goed beheert, en ruimtelijke projecten aanstuurt en begeleidt. Spaans was eerder betrokken bij de vernieuwing van de Bijlmermeer.

Projectdirecteur Bureau Marineterrein Liesbeth Jansen:

'Hier ontsnap je aan de drukte'

Onlangs is een principenota opgesteld met richtlijnen voor de ontwikkeling van het Marineterrein. Over de precieze invulling laat de nota zich niet uit. Projectdirecteur Liesbeth Jansen van het Marineterrein droomt van een dynamisch gebied waar je ook nog rustige plekjes vindt.

Over een kwart eeuw is het Marineterrein een levendige plek midden in de stad, waar veel te beleven valt maar waar je ook de stilte op kunt zoeken. Je kunt er met je vrienden afspreken, in het gras zitten, zwemmen in de haven, een tentoonstelling bezoeken, of zien wat de nieuwste innovatieve bedrijven bedenken en maken. Dat is de verwachting van Liesbeth Jansen, projectdirecteur van het Bureau Marineterrein. Jansen is een belangrijke schakel tussen de eigenaren van terrein en gebouwen (nu nog Defensie en het Rijksvastgoedbedrijf), de gemeente, en de huidige en toekomstige gebruikers. Zij brengt al die mensen en ideeën bij elkaar. Een proces dat ze eerder aanstuurde op het Westergasfabriekterrein dat onder haar leiding veranderde van een 'vervuilde modderpoel' in een 'grootstedelijk cultuurpark', zoals ze het zelf omschrijft. 'Toen ik daar begon

wilde niemand wat met het terrein. Het was ernstig vervuild en lag toen nog aan de rand van de stad.' Dat geldt natuurlijk niet voor het Marineterrein dat in hartje hoofdstad ligt. Vanaf de bekendmaking in 2013 dat Defensie van het terrein af wilde, buitelden de initiatiefnemers en projectontwikkelaars over elkaar heen om zich dit mooie stukje stad toe te eigenen: 'maak er een park van', 'zet het vol met woningen', of 'bouw er een tweede Zuidas'.

Enorme potentie

Bij Jansen hebben zich al honderden bedrijven en instellingen gemeld. 'Dit is een gebied met enorm veel potentie, alles kan hier qua vorm en inhoud. Zo'n waanzinnige kans krijg je maar eens in de duizend jaar.' Alleen daarom al kiezen de betrokken partijen, Liesbeth Jansen inclusief, niet voor het snelle geld, maar voor de meeste economische en maatschappelijke meerwaarde op de lange termijn. En die ligt volgens hen nu bij een innovatiedistrict met snelgroeiende start-ups, met wetenschappers en pioniers in duurzame technologie. Samen vormen zij 'een innovatief topmilieu'. Jansen is vooral op zoek naar bedrijven die samen willen werken en die kunnen laten zien wat ze doen. 'Het is belangrijk dat de gebouwen een open uitstraling hebben, dat je overal op de

begane grond kunt zien wat zich in de gebouwen afspeelt', zegt Jansen.

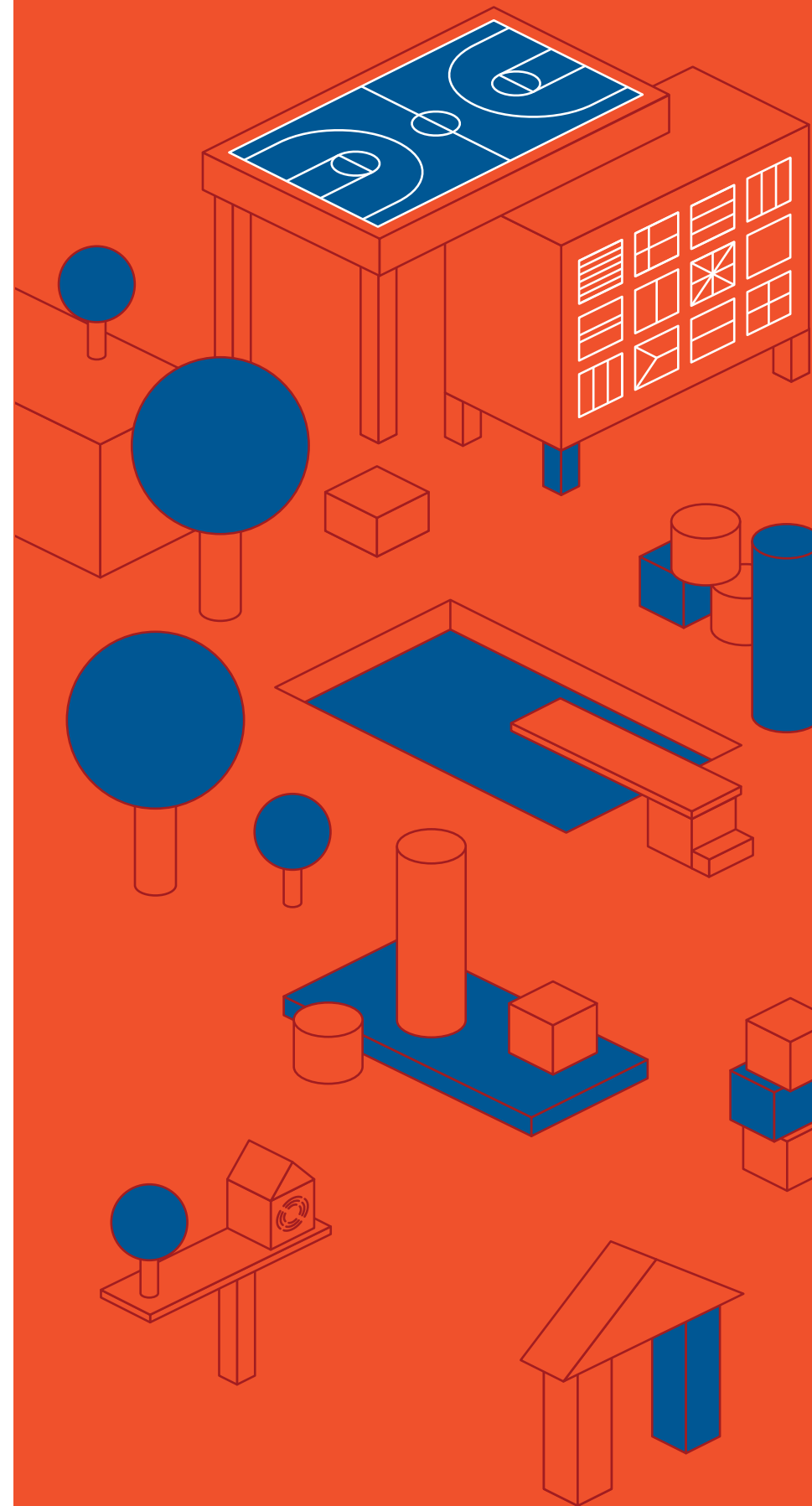
Innovatie en cultuur

Die bedrijfjes creëren op hun beurt weer afgeleide werkgelegenheid die de stad goed kan gebruiken. Het gebied krijgt dus veel kantoorruimte, maar ook woningbouw, onderwijs, horeca, ontspanning, sport en cultuur. 'Zo maak je een gebied dat bedrijven, bewoners en bezoekers aantrekt.' Jansen wil innovatie aan cultuur koppelen. 'Ik denk bijvoorbeeld aan samenwerkingen met Eye Filmmuseum en documentairefestival IDFA, een Wereldtentoonstelling voor de wonderen van de 21ste eeuw, of aan tijdelijke paviljoens. Het moet een plek worden waar je verrast wordt door de kennis en de cultuur, en door de mensen die je hier tegenkomt.' Dat zijn volgens Jansen nieuwsgierige, avontuurlijke en onderzoekende mensen. Doeners. 'En dat zijn echt niet alleen jongeren, dat kunnen ook tachtigplussers zijn.'

Langzaamaan doen

Jansens schrikbeeld is dat het terrein over 25 jaar volgebouwd is met kantoren, een monofunctioneel gebied waar je niet naar toe gaat als je er niets te zoeken hebt. 'Dat zou zonde zijn. Het moet echt onderdeel van de stad worden.' Hoe je dat bereikt? Door het lang-

zaamaan te doen en geen overhaaste beslissingen te nemen omdat er op dit moment woningnood is of behoefte aan grote kantoren. Het Bureau Marineterrein waakt over een 'organische ontwikkeling'. Dus geen strak omlijnd masterplan, want 'een masterplan is vaak alweer verouderd voordat je het in de praktijk kunt brengen', zegt Jansen. 'Alleen flexibiliteit biedt zekerheid. Organisch ontwikkelen betekent niet dat je gaat zitten kijken hoe het gras groeit. Je stuurt wel degelijk. Zo zijn er ambities geformuleerd voor het gebied en de waarden verbinding, vernieuwing

en focus.' Er zijn straks verschillende gebieden: rustig maar ook levendig en dichtbebouwd tegenover open. Zo blijft de Voorwerf – het gebied achter de muur aan de Kattenburgerstraat – rustig en groen, maar zal er veel te beleven zijn rondom de haven, met spelende kinderen langs de watertrappen en optredens op drijvende pontons. Het Marineterrein blijft voor 50 procent onbebouwd, maar er komt ook dichte bebouwing richting Dijksgracht. Jansen is een voorstander van bebouwing op een 'prettige, menselijke schaal', maar als je dan toch de hoogte in gaat, waarom geen dakterrassen of sporten op het dak?

Rustig plekje

Jansen vergezocht is dat het Marineterrein 'het oog van de orkaan' wordt. 'Het wordt een dynamisch gebied, maar je kunt er over 25 jaar ook nog steeds een rustig plekje vinden. Je zult hier geen drommen toeristen of bierfietsen aantreffen', zegt Jansen. 'Balans in de stad betekent niet dat je de drukte verspreidt. Je moet ook kunnen ontsnappen aan de drukte.' Als het aan haar ligt blijft het feit dat je op het Marineterrein heerlijk in het gras kunt liggen en kunt zwemmen in de haven, dan ook een goed bewaard 'publiek geheim'. ♦

BIO

Liesbeth Jansen is projectdirecteur van het Bureau Marineterrein. Zij stuurt de geleidelijke ontwikkeling van het gebied. Ze verzamelt ideeën, koppelt mensen aan elkaar en formuleert samen met haar team een overkoepelende visie. Ze vervulde deze rol eerder bij de ontwikkeling van de Westergasfabriek in Amsterdam waar ze 18 jaar directeur was. Met haar bedrijf Linkeroever werkt ze in het hele land.

Bureau SLA ontwierp vanwege het Nederlandse voorzitterschap van de EU houten lamellen in de vorm van Europese vlaggen.

‘De Amsterdam
wordt steeds meer
global’

In gesprek met Daniël
'Kip' Doornink, oprichter
van VRBase

'VR maakt je los van de realiteit'

Tekst Dirk Vis
Beeld Lonneke van der Palen

'Kun je om drie uur?' appt Daniël 'Kip' Doornink. We hadden een andere dag afgesproken, maar ik ben hier nu toch en Daniël reageert meteen op mijn verzoek. Ik heb tijd over en lunch in Pension Homeland. Ik bestudeer het terrein op Google Maps. Ik herinner me dat het volledige kaartbeeld lange tijd geblurred werd omdat het militair gebied was. Op dit moment toont het programma het gebied met een soort edelstenenpatroon. Toeval of niet, het is een treffende metafoor voor wat hier gebeurt. Ik begeef me ruim op tijd naar VRBase, het bedrijf van Doornink. Het bevindt zich op de opengewerkte derde verdieping van hetzelfde pand als het creatieve platform Makerversity en heeft aan beide zijden glazen muren van vloer tot plafond. Zwart kantoormeubilair, zwarte koffiemachine aan een bar, zithoek met Eames-achtige stoelen, een gouden racefiets, knappe jonge mensen aan bureaus, zwarte stellingkasten met cactussen en een verwelkomend bureau met een demonstratiemodel *virtual reality*-bril en controllers. *Virtual reality* (VR)

is inmiddels de nerdy ontwikkelingsfase ontgroeid, maar ik wist niet dat het werken ermee zo stijlvol kon zijn.

VRBase is een bedrijf en een knooppunt voor kleinere VR-bedrijven ineen. Een jongen met krullen loopt rond en je ziet meteen: deze cultureel fluorescerende figuur is de spil van de spil. 'Daniël?' zeg ik. 'Hoi.' 'Dirk.' We schudden de hand. 'Zeg maar Kip.' 'Zeg maar Vis.' Daniël 'Kip' Doornink was zeven jaar bankier en droeg driedelige pakken. Nu loopt hij rond in de klassieke outfit van een start-up-CEO: capuchon-trui en sneakers. Hij verhuisde van de financiële naar de virtuele wereld vanwege een diepgevoelde motivatie. De budgetten hier zijn kleiner, maar dit werk vindt hij belangrijk en daar kan hij de hele dag achteraan rennen. Behalve oprichter en CEO is Kip ook een mentor voor de VR-projecten van de Biënnale van Venetië. Hij bezit ongetwijfeld een rekening met Bitcoin, Ethereum of een andere alternatieve en virtuele valuta-eenheid;

de kaurischelpen van nu. Kip is net terug uit Berlijn en vertrekt morgen weer naar Malta om zijn eigen VR-investeringsfonds aan te kondigen. Voor een schrijver is zo iemand fantastisch materiaal. Hij lijkt tevoorschijn gekomen uit de virtuele realiteit waar hij het over heeft. En hij zorgt dat VR er goed uitziet.

'Eerlijk gezegd was ik onze eerdere afspraak vergeten, want mijn assistent is op vakantie.' De vergaderruimte is voor ons tweeën. Terwijl we spreken wordt hij meerdere malen gebeld, gemaaild en door binnenkomers kort aangesproken. Mij wordt viermaal door vier verschillende personen koffie aangeboden. Kip orakelt *buzzwords* in rakettempo. Ik ga proberen zo min mogelijk van die woorden over te nemen. Kip is nu tien maanden bezig met de *base*. De *base* doet drie dingen: het is een knooppunt voor VR-startups, het heeft een eigen VR-productietak en het is een eigen investeringsfonds. Een soort Makerversity speciaal voor VR. Iedereen hier experimenteert met VR. De *base* beslaat 1600 vierkante meter, ik heb er nog maar een fractie van gezien. De locatie dicht bij het centrum van Amsterdam

is aantrekkelijk en zakelijke contacten komen hier graag. Ook de Amsterdam Internet Exchange is vlakbij, een van de grootste internetknooppunten van de wereld. Dat is goed voor ruim tien procent van alle Amsterdamse banen en dat alles omdat hier de trans-Atlantische internetkabels uit de Noordzee aan land komen. ‘De base draait op nul euro subsidie’, zegt Kip. ‘Een Japans investeringsfonds heeft bijvoorbeeld in de base geïnvesteerd.

En een aantal grote industriebedrijven haakt aan omdat zij geïnteresseerd zijn in de Europese content. Die investeringsfondsen pompen er hier miljoenen in, omdat ze veel terug denken te gaan verdienen met wat we hier ontwikkelen.’ Het is menens, hoor ik de technologiëstrategie zeggen. Kip

kan heel precies formuleren in welk stadium de base is en ook wat voor markt eraan komt voor VR en de rol die zijn base daarin gaat spelen. In Berlijn opent hij een tweede locatie en in september ook nog een in Parijs. ‘Met mijn netwerk wil ik van Europa een front maken en concurreren met Amerika. Dat klinkt misschien erg ambitieus, maar het is wel zo.’ Doornink stelt productieteams samen uit verschillende leden zodat grote bedrijven alleen maar de base hoeven in te huren. Ieder teamlid heeft zijn eigen specialiteit en men is complementair aan elkaar. Het is dat gilde geen hip woord is, anders zou hij het zeker hebben gebruikt. De base werkt met Nederlandse culturele spelers als Paradiso, Muziekgebouw, Efteling, RTL, maar ook voor internationale mediamagnaten. Ze maken bijvoorbeeld 360-graden-televisie en -film. ‘Waarom VR?’ Kip is al verliefd op VR vanaf zijn twaalfde. Hij had een Virtual Boy van Nintendo

en die heeft hij nog steeds – maar echt verkocht raakte hij toen hij de DevKit 1 van Oculus ontdekte. ‘Sindsdien heb ik het twee keer gehad’, zegt Kip, ‘*presence*’. Oké, nog één *buzzword*: *presence*. Het is een vakterm. Je hebt het als je lichaam en je geest een klik maken en je voor eventjes volledig in de virtuele realiteit bent en nergens anders. ‘Op een gegeven moment ben je alleen nog een soort bolletje, een *spirit*.’ Ik begin

hem te begrijpen. ‘Uiteindelijk wil je altijd *presence* zonder bril’, zeg ik. Kip knikt. Maar, voegt hij er nadrukkelijk aan toe: ‘*Presence* kan sterk zijn, leuk voor entertainment, maar het is meer, het is ook een belangrijk middel voor simulaties. *VR for good*.’

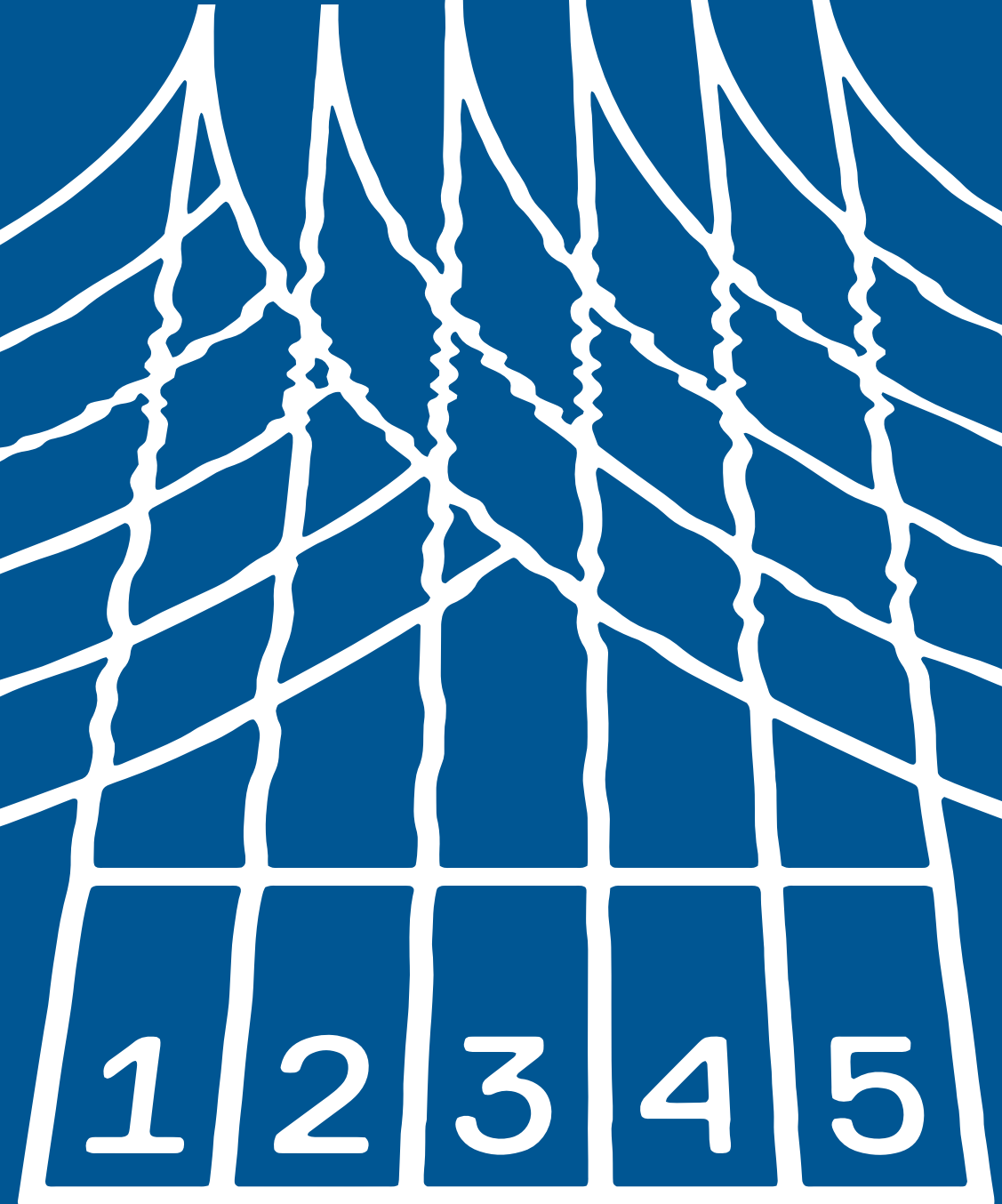
Voor een landelijk theaterfestival werkt de base aan een VR-project waarbij je wordt verbonden aan een onbekende andere bezoeker. In de

alternatieve werkelijkheid van VR weet je niet of die ander groot is of klein, licht of donker, rijk of arm. Iedereen wordt voor heel eventjes echt gelijk en dat ervaar je lijfelijk. Zo kan VR ook een politieke laag krijgen. ‘Mijn nieuwe favoriete VR content is Star Trek.’ In dat spel moet je als bemanningslid van een Star Trek-ruimteschip samen met anderen missies uitvoeren. Ik mag het spelen, maar eerst moet hij de apparatuur kalibreren: hij stelt de gevoeligheid in van de headset en de controllers. Terwijl hij dat doet markeert hij waar de werkelijke ruimte en de virtuele ruimte elkaar overlappen. Ik kijk naar iemand die zijn instrumenten stemt. Een acteur die spraakoefeningen doet. De toonladers van een zangeres. Soms zet Kip de headset op en neemt de controllers ter hand, dan past hij met het toetsenbord iets aan. Hij is puur praktisch bezig, maar ik zie er alle mogelijke bewegingen in die je in VR in de meest uiteenlo-

pende omgevingen kunt maken: rennen met dinosaurussen, vliegen door de ruimte, zweven boven de stad. Doornink is mediator tussen virtualiteit en werkelijkheid. En terwijl ik hem zo bezig zie bedenk ik me dat de mediator, de tussenpersoon, het levende symbool is van het Marineterrein: overgangsgebied tussen twee werelden. Dan mag ik de bril op. Het spel is nog aan het laden. Overal om me heen sterren in de verte. Ik heb geen lijf meer. Ik weet nog dat ik op een druk terrein ben in het midden van Amsterdam, maar ik zie het heelal. Dan materialiseert er een ruimteschip om me heen. Ik herken de brug van een Star Trek-schip. Ik zit op de kapiteinsstoel. Er zijn nog drie andere bemanningsleden. De roerganger lijkt op Kip. We vliegen – of is het varen? – langzaam door de ruimte als ik van Kip te horen krijg wat er moet gebeuren. Het schip moet veilig door een meteorietenstorm worden geloodst. Ik geef het commando om onze koers aan te passen. Ons schip manoeuvreert gracieus door het mijnenveld van meteorieten. Ik kan mijn ogen niet afhouden van de prachtige nevels, hemellichamen en paars-oranje gekleurde vergezichten. Terwijl we missies uitvoeren verstrijken de uren als luttele minuten. Kips *presence* is hetzelfde als wat je ervaart bij je lievelingsliteratuur. Betovering vindt plaats op het moment dat twee verschillende werelden voor even perfect samenvallen. Er is altijd een tussenpersoon die daarvoor zorgt door heel nauwkeurig het overgangsgebied van de virtuele en de fysieke wereld op elkaar af te stemmen. Ik wil je laten zien hoe de wereld werkt en tegelijkertijd het mysterie groter maken. Ik meen dat Harry Mulisch dat eens heeft gezegd, maar Herman Wagter, Sebastiaan ‘t Lam en Daniël Doornink doen niets anders. Ook zij zijn tussenpersonen. Ik hoop dat je de kans krijgt ze te ontmoeten.

Lees verder over de ontmoetingen van Dirk Vis op pagina 51.

Sporten, spelen en bewegen is een belangrijk thema in ontwikkeling van de openbare ruimte van het Marineterrein. Bewegen en sporten zijn hier geen vreemd element. Marinemensen sporten immers veel om hun conditie op peil te houden. Toen er nog geen fitnessapparaten of sintelbanen voorhanden waren bestonden de regelmatige trainingen vooral uit roeien in een sloep.

B en W nemen Principenota aan

In juli 2017 nam het college van burgemeester en wethouders een Principebesluit over Marineterrein Amsterdam. Daarmee zet het college de koers uit voor de toekomstige inrichting.

Als de gemeente Amsterdam een gebied wil gaan ontwikkelen, worden verschillende fasen doorlopen. In de verkenningsfase worden de wenselijkheid, de mogelijkheden en de richting van een toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van een gebied verkend. Deze eerste fase wordt afgesloten met een besluit door het college van burgemeester en wethouders. Voor het Marineterrein Amsterdam is dit besluit op 18 juli 2017 genomen. Bij deze eerste fase horen een Principenota en een Principebesluit. In de nota staat waarom het terrein ontwikkeld gaat worden, wat de kenmerken van het terrein zijn, wat het in grote lijnen gaat worden en wat de vervolgstappen in het onderzoek, het overleg en de ruimtelijke plan- en besluitvorming zijn. De Principenota geeft aldus – op basis van onderzoeken – in algemene zin weer wat voor ontwikkelingen te verwachten zijn. Het Principebesluit is de aftrap van de tweede fase waarin onder andere de haalbaarheid van de ruimtelijke ontwikkeling verder wordt uitgewerkt.

Ambitie

Het Marineterrein is sinds het midden van de zeventiende eeuw in gebruik bij de Koninklijke Marine en haar voorgangers. Sinds 2015 is al een deel van de Defensieonderdelen vertrokken en over een jaar zullen vrijwel alle onderdelen verdwenen zijn. Vanaf midden 2018 zet het terrein koers naar een nieuwe toekomst. Hoe het er precies uit komt te zien is nu nog

niet bekend. Wel geeft de Principenota de hoofdlijnen van een toekomstige functie weer. De nadruk zal liggen op innovatieve economie, in een combinatie van bedrijfsleven, onderwijs en wetenschap. Vanwege de unieke locatie en de wenselijke toegevoegde waarde voor de (binnen)stad, de regio en Nederland als geheel, wordt dit een plek waar topinstellingen en internationaal geïntende bedrijven innovaties bedenken, testen en toepassen.

Creatief en adaptief

De keuze voor innovatie past bij de toemende betekenis van kennis en creativiteit voor de nationale economie en de werkgelegenheid. Ook staat vast dat innovatie goed gedijt in een binnenstedelijke omgeving. Innovatie floreert bij interactie: ontmoetingen van mensen, uitwisseling van kennis en het produceren en toepassen van wat er bedacht wordt. Naast adequate bedrijfsgebouwen dragen een aantrekkelijke openbare ruimte, culturele en sociaalmaatschappelijke voorzieningen, mogelijkheden voor sport en beweging en nieuwe bewoners bij aan interactie. Een omgeving waar geïnnoveerd wordt is voortdurend in verandering. Om alert in te kunnen spelen op de continue veranderingen wordt in de bouw, de planvorming, het vormen van communities en in het gebruik gezocht naar methoden die de ontwikkeling flexibel en makkelijk aanpasbaar maken.

Eerste ideeën over inrichting

Vooralsnog is de helft van het terrein onbebouwd en andere helft bebouwd. De openbare ruimte bestaat uit de openbare kades aan het Oosterdok, een intiem plein aan de binnenhaven en groene ruimtes elders op het terrein zoals de Voorwerf. De meeste

bebouwing is bestemd voor het bedrijfsleven, onderwijs en wetenschap, maar om te zorgen voor een gemengd en binnenstedelijk gebied komen er ook sportfaciliteiten, culturele en maatschappelijke voorzieningen en plekken voor ontmoeting en verblijf. Het verkeer op het terrein zal bestaan uit fietsers en voetgangers en vrijwel geen auto's. Een extra fiets- en voetgangersbrug naar NEMO moet de verbinding met de binnenstad versterken. Waardevolle en beeldbepalende bebouwing blijft behouden.

Hoe verder?

De overheid voert de regie over de toekomstige ontwikkeling van het Marineterrein. Het terrein is in eigendom van het Rijk. De gemeente en het Rijk stellen samen de uitgangspunten voor de verdere ontwikkeling op. In de nu aangebroken fase van het ruimtelijke

plan- en besluitvormingsproces, de haalbaarheidsfase, is er tijd voor nader onderzoek, het verzamelen van reacties op de Principenota

en het formuleren van een concreter beeld over de verdere ontwikkeling. Deze fase loopt tot medio februari 2018 en eindigt met de besluitvorming door het college van B en W en de gemeenteraad over de Projectnota en het Projectbesluit. Hieraan ten grondslag ligt een Nota van Uitgangspunten, waarin het Rijk en de gemeente Amsterdam gezamenlijk de actuele uitgangspunten voor de toekomst van Marineterrein Amsterdam onderschrijven. De gemeente vertaalt dit in een bestemmingsplan. Dit biedt de mogelijkheid om stevige sturing op de ontwikkeling voor lange tijd te houden.

Op de website marineterrein.nl/planvorming is meer informatie te vinden. ♦

Special Spots

Foto-essay Jeroen Hofman
Tekst JaapJan Berg

VOORWERF
Kattenburgerstraat 5
Het Scheepvaartmuseum, 50 m
Maritiem Etablissement Amsterdam, 100 m

1

Toegang met allure

Het langgerekte monumentale Voorwerfgebouw langs de Kattenburgerstraat is een pièce de résistance van het Marineterrein. Voor veel Amsterdammers en passanten was dit 107 meter lange gebouw samen met de aansluitende muur lange tijd het enige beeldmerk van het Marineterrein. De sporadische ramen in het gebouw gaven nauwelijks zicht op wat erachter gebeurde. Van de oude en nieuwe gebouwen staken alleen de bovenzijden boven de barrière uit. Eigenlijk boden alleen de drie poorten langs de Kattenburgerstraat soms een kort kijkje in de verborgen wereld. Van deze drie poorten is het Poortgebouw het oudst, het dateert uit de zeventiende eeuw en werd ontworpen door de architect Daniël Stalpaert. In de jaren voorafgaand aan de openstelling van het terrein in 2015 was de poort vrijwel altijd gesloten. Nu is deze toegang in ere hersteld en is ook de poort zelf weer meer zichtbaar geworden. Terecht, want lange tijd was dit de hoofdingang tot 's Lands Scheepstimmerwerf en later de Rijkswerf en Rijksmarinewerf. Boven de poort herinneren afbeeldingen van scheepsbouwgereedschappen, waaronder een bijl, aan de noeste arbeid die er werd verricht aan ooit machtige zeeschepen.

2

Pitstop voor Sinterklaas

Het is moeilijk voor te stellen, maar tot begin jaren zestig was het Marineterrein veel groter. Toen liepen de grenzen in het verlengde van het Scheepvaartmuseum door tot voorbij het huidige NEMO, om daar in een hoek van 90 graden terug te lopen tot aan de Dijksgracht. Binnen de verdwenen dijken lag een groter bassin, een restant van de vroegere scheepswerven. Om ruimte te maken voor de IJtunnel verdween de gehele zuidwesthoek, inclusief de historische gebouwen die er stonden. Ter compensatie werd het grootste deel van het oude bassin gedempt, want van inkrimping van de marine was toen nog geen sprake. De Rotterdamse architect De Weger ontwierp een aantal nieuwe gebouwen, waaronder de commandantswoning. Behalve als woning werd dit gebouw gebruikt voor talrijke geheime en besloten feestjes en besprekingen. De heg die het terras scheidt van het water herinnert nog aan de gewenste discretie. Ook de goedgeoutilleerde keuken getuigt van klasse. Geen wonder dus dat Sinterklaas na zijn invaart hier elk jaar altijd even een welverdiende pitstop maakt. Voordat hij zijn witte schimmel op het Marineterrein bestijgt voor de rondrit door de stad worden hier altijd nog even wat pepernoten en andere versnaperingen genuttigd.

3

Oud en klimaatadaptief

Een van de eerste dingen die bij het betreden van de Voorwerf via de poort vanuit de Kattenburgerstraat opvalt zijn een aantal majestueuze bomen. Het gaat om platanen, kastanjes en lindebomen. Ze versterken het gevoel een stap terug in de tijd te doen. Hoewel de exacte leeftijd van elke boom niet bekend is, verraaft hun stambreedte een leeftijd die terug gaat tot het begin van de vorige eeuw – misschien zijn sommige zelfs wel ouder. Bij het maken van plannen voor het terrein krijgen de bomen veel aandacht. Dat komt niet in de laatste plaats door het bedrijf Tree Ground Solutions, een op het Marineterrein gevestigde specialist die zich bezighoudt met het gezond houden van bomen door het optimaliseren van hun leefcondities in een stedelijke omgeving. Zo werkt het bedrijf aan innovatieve methoden om overvloedig regenwater langer vast te houden om het later in drogere periodes aan bomen te kunnen geven. Dit vanuit de overtuiging dat gezonde bomen niet alleen aan een prettig leefklimaat bijdragen, maar de stad ook klimaatadaptief kunnen maken.

4

Introvert uitzicht

Van sommige gebouwen op het Marineterrein druipet de historie af, van andere helemaal niet. De voormalige schietbaan, waar niet zo lang geleden nog schietoefeningen plaatsvonden, behoort tot die laatste categorie. De baan ligt wat verscholen achter het gebouw van restaurant Scheepskameel en de kantoren van IJsfontein, het platform van *serious gaming*-ontwikkelaars en -ontwerpers. Het gebouw ligt prachtig aan de kade van het Oosterdok met uitzicht op het NEMO, het spoor en het levendige Oosterdokseiland. Maar voor de gebruikers is dat panorama niet weggelegd. In de eerste plaats omdat er geen ramen in het vrij onooglijke gebouwtje zitten. Maar vooral ook omdat het werk in het gebouw plaatsvindt in andere werelden en dimensies en de volle concentratie van de gebruikers vraagt. Vroeger waren het de onverwachts opklappende schietschijven in de vorm van *bad guys* die alle aandacht opeisten. Sinds 2016 zijn die door IJsfontein vervangen door andere illusies die horen bij een laboratorium voor het testen, onderzoeken en ontwikkelen van *virtual reality*-toepassingen. Het schieten heeft plaatsgemaakt voor meer constructieve bezigheden – de introverte concentratie is gebleven.

5

Sporen van kunst

Zonder belangrijke deugden als efficiëntie en functionaliteit geweld aan te doen lieten ambachtslieden, architecten en kunstenaars op talloze plekken hun sporen na op het Marineterrein. Natuurlijk bij de vele, prachtige schepen die hier van stapel liepen, maar ook in de vorm van gebouwen, gebrandschilderde ramen of een fontein. Het meest concreet werd de relatie tussen kunst en de marine wel met het verblijf van Vincent van Gogh van mei 1877 tot de zomer van 1878. De toen 24-jarige Van Gogh kwam naar Amsterdam om zich voor te bereiden op een studie theologie. Zijn oom Jan was directeur van de Marinewerf en bood hem een studeer- en slaapkamer aan zijn woning in het werfgebouw. Vincent schreef in een van zijn fameuze brieven: 'Deze morgen kwart voor vijf begon hier een geducht onweer, kort daarop kwam in den stortregen de eerste stroom werklieden de poort van de werf in. Ik stond op en ging op de werf en nam een paar schriften mede naar den koepel, en heb daar gelezen en de gehele werf en dok rondgezien.'

6

Stedelijk sporten

Bewegen, sporten en recreëren zijn thema's die op het Marineterrein hun weg zullen vinden. Zo wordt niet alleen voortgeborduurd op een erfenis uit het marineverleden, bovendien wordt ermee een kwaliteit aan het gebied toegevoegd. De al beschikbare openbare ruimte, de kades en het omliggende water, vormen een ideale rust- en ontspanningsplek. Een kwaliteit die veel Amsterdammers zullen waarderen in de stad die steeds drukker wordt. Zulke oases van rust en beweging bestaan natuurlijk al in de vorm van stadsparken. Maar wat het Marineterrein uniek maakt is dat de keuze voor sport- en recreatiefaciliteiten in het verlengde ligt van al bestaande functies die nog in het gebied te vinden zijn. Zo liggen er al sportvelden en een sporthal waar de militairen hun conditie op peil houden. Nu zijn die nog niet openbaar, maar de klassieke sportplekken zijn een mooie springplank voor moderne sporten zoals *urban sports* en fitness. En zwemmen natuurlijk, in het bassin waar voorheen marinevaartuigen aanmeerden. Een raar idee? Niet als je bedenkt dat er in de negentiende eeuw al eens een Volkszwemplaats – ook wel bekend als het Dijksgrachtbad – aangelegd werd in de gelijknamige gracht naast het Mariniersplein.

Stad in zicht!

Het Marineterrein in het kielzog van een groeiende metropool

Amsterdam groeit als kool. Rond 2034 wordt naar verwachting de magische grens van één miljoen inwoners gepasseerd. Ook het aantal bezoekers en toeristen zal nog fors toenemen. Wat betekent dat voor het Marineterrein? De ontwikkeling van het 13 hectare grote terrein aan het Oosterdok is namelijk direct verbonden met de grotere vraag: hoe willen we over 15 jaar leven in de metropool Amsterdam?

Tekst Marieke Berkers
Beeld Maarten Pedroli

Hoe verplaatsen we ons over vijftien jaar door de stad? Met welke vervoersmiddelen en via welke routes? Voor het Marineterrein is bijvoorbeeld de ontwikkeling in het Hamerkwartier aan de Noordzijde van het IJ van belang. Op de grote kavels aan de zonnige kant van het IJ is, na het vertrek van groot-schalige bedrijven zoals Stork, Draka en Hoyer, plek voor zo'n 2400 woningen. Ook elders in Amsterdam-Noord worden in hoog tempo bouwplannen ontwikkeld. Ondertussen staan mensen tijdens de spits hutjemutje op de verschillende pontveren. Momenteel maken zo'n 43.000 mensen dagelijks per pont een 'sprong' over het IJ. De prognose van de gemeente is dat dit aantal tot 2030 verdubbelt. Om deze enorme aanwas van pontvaarders te temperen overweegt de

gemeente de aanleg van een of meer fietsbruggen over het IJ. Deze verbindingen zijn weer een stapje dichterbij gekomen toen in januari 2017 het college van burgemeester en wethouders besloot tot een nieuwe oeververbinding voor fietsers en voetgangers tussen het Java-eiland en de noordelijke IJoever. Met deze verbinding zal de weg aan de Kattenburgerstraat een belangrijke doorgaande fietsroute worden. Niet langer ligt het Marineterrein dan in de luwte, maar aan een van de belangrijkste fietsassen in de stad.

Rollende koffers

Ook toeristen zullen gebruikmaken van deze routes en ruimtes. Amsterdam kan in 2025 op 23 miljoen bezoekers rekenen, zo voorspelt de gemeente. Dat

is een stijging van 35 procent. Recreatie-experts maken zich zorgen over die explosieve groei. Hoe succesvol is op lange termijn het beleid van Amsterdam om de bezoekers over de stad en de regio te spreiden? Vooralsnog blijft in het centrumgebied de drukte alleen maar toenemen. Het Marineterrein grenst aan die steeds drukker binnenstad. Het is verleidelijk om meer ruimte aan de bezoekers te bieden door daar de poort simpelweg open te zetten. Daarbij komt het terrein in de komende jaren nog centraal in de drukte te liggen. Want naast het effect van de nieuwe routes door en langs het gebied zal ook de komst van verschillende hotels in de nabije omgeving voor meer publiek zorgen. Zowel op Oostenburgereiland als op de Kop van het Java-eiland verrijst binnenkort een nieuw groot hotel. Het Marineterrein wordt dan een *stepping stone* tussen beide ontwikkelgebieden. Zullen de toeristen met hun rollende koffers het terrein dan vooral gebruiken als verbinding tussen hotel, binnenstad en station? Of zal het terrein meer zijn dan slechts een doorgangsgebied? Wat kan het terrein hun eigenlijk allemaal bieden? De keuze om het Marineterrein geleidelijk en relatief langzaam te ontwikkelen, maakt het mogelijk om weloverwogen antwoorden te zoeken op deze vragen. Een aanzet daartoe gaf de gemeente deze zomer met het aannemen van de zogeheten Principenota. De Principenota geeft in grote lijnen aan hoe het terrein verder vorm krijgt en welke vervolgstappen in onderzoek, overleg en ruimtelijke plannen besluitvorming nodig zijn.

Barrières slechten

De ontwikkeling van de metropool roept de meeste emoties op bij bewoners in wijken die direct grenzen aan ontwikkelingslocaties. Zij worden geconfronteerd met grote veranderingen in hun directe leefomgeving met de komst van nieuwe groepen gebruikers en voorzieningen. Zo hebben de bewoners van Kattenburg, de wijk die grenst aan het Marineterrein, zich georganiseerd in Buurtplatform Kat-

tenburg/Marineterrein. Uit hun beginselverklaring blijkt dat het toekomstdenkers zijn, die duurzaamheid, groen en het maken van goede verbindingen hoog op hun verlanglijstje hebben. Begrijpelijk, want Kattenburg miste lange tijd een stadspark en kreeg met het openen van de poorten van het Marineterrein een gezonde, groene oase in de schoot geworpen. Het verkeer op de drukke Kattenburgerstraat vormt nog wel een hindernis. Dat geldt ook voor de grote monumentale muur om het terrein. En eveneens voor de gesloten gebouwwand aan de Kattenburgerzijde van de straat, die weinig prijsgeeft van de sfeer van de wijk die erachter ligt. Hoe deze barrières te slechten? Als het aan de bewoners ligt wordt de Kattenburgerstraat schoner door het reduceren van geluidsoverlast en fijnstof. Burgers, overheden en het Bureau Marineterrein hebben elkaar daarbij nodig. Bijvoorbeeld bij het omvormen van de verkeersader in een langzaamverkeerverbinding en het creëren van aangename verblijfsplekken in de openbare ruimte. De wijk kan namelijk wel wat extra impulsen gebruiken. Hier ontbreken doorgaande fietsroutes, zijn weinig cafés of andere uitgaansgelegenheden. Momenteel is het prettiger om te fietsen, sporten en eten op het Marineterrein of even verderop via de brug naar de Dijkgracht waar restaurant Hannekes Boom en kunstcentrum Mediamatic gevestigd zijn. Cultuur, educatie en sport geven kansen om de interactie tussen het Marineterrein en haar omgeving te verlevendigen. Eerste plannen daartoe zijn in de maak door Bureau Marineterrein, de huurders op het terrein en de bureaus in het Oosterdok (NEMO, Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA) en Scheepvaartmuseum). De kansen in Kattenburg zitten mogelijk vooral in zijn bewonerssamenstelling. De wijk heeft een brede mix aan bewoners die de basis voor meer variëteit en levendigheid kunnen zijn. Een probleem is wel het tekort aan woningen voor oudere bewoners om in door te stromen. Wat moet

hier de strategie zijn? Introduceer je meer levensloopbestendige woningen in de wijk of benut je de voordelen van een hechte community en geef je wonen met zorg een plek aan de overkant van de Kattenburgerstraat op het Marineterrein? Kansen genoeg om de ontwikkeling van heel Kattenburg mee te nemen bij het plannen van vernieuwingen voor het Marineterrein.

Inclusieve stad

Misschien wel de lastigste noot om te kraken voor Amsterdammers is de gestage verandering van sommige publieke wijkvoorzieningen in stedelijke voorzieningen. Zo wordt het met de groei van de stad steeds drukker in verschillende wijkparken. Die verschieten daardoor langzaam van kleur: van wijkpark naar stedelijk park. Dat doet soms pijn. Omwonenden van plekken die de schaa sprong van buurt naar stedelijk milieu maken laten regelmatig van zich horen als ze last krijgen van lawaai, drukte en onbekende doelgroepen. Dit is bijvoorbeeld merkbaar rond de Foodhallen in West of in de omgeving van het Oosterpark. De betekenis van het Marineterrein ontstijgt door zijn centrale ligging die van het buurtniveau. Maar daarmee is niet gezegd dat de intieme sfeer van de plek verloren hoeft te gaan. Een stedelijke plek kan ook intiem aanvoelen, kijk maar naar een plein zoals het Amstelveld. Heldere keuzes voor de invulling zijn nodig om een bepaalde sfeer in een gebied te laten geven. In een groter verband is de vraag: voor wie is de stad over vijftien jaar? Het beleid in Amsterdam was altijd gericht op een inclusieve stad, een stad voor iedereen. Dat is ook zichtbaar in internationale lijstjes waarop de stad keer op keer in de top staat als het gaat om sociale menging en beschikbaarheid van goede woningen voor lagere inkomensgroepen. Maar nu de woningprijzen razendsnel stijgen dreigt Amsterdam als woonstad voor velen onbetaalbaar te worden. Wat betekent deze trend voor het Marineterrein, dat op een toplocatie

in een stad ligt? Verkoop je de grond voor een topprijs aan een buitenlandse belegger of blink je juist op je toplocatie uit in inclusiviteit?

Voertaal Engels

Want niet alleen de Amsterdammers volgen de ontwikkelingen in de stad op de voet. Ook buitenlandse ondernemingen houden de hoofdstad nauwlettend in de gaten. Vorig jaar kwam er in Amsterdam een recordaantal van 157 nieuwe bedrijven bij, zo berekende de gemeente. Deze internationale bedrijven zorgen voor banen en inkomsten. Ze kiezen een mooi plekje in de stad, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor hun internationale werknemers. Daarbij verkiezen bedrijven steeds vaker een plekje in de levendige binnenstad boven een kavel op een saai bedrijventerrein. Het internationale Nederlandse bedrijf Booking.com gaat zich bijvoorbeeld vestigen als overbuur van het Marineterrein naast het conservatorium op het Oosterdokseiland. Met het conservatorium, de OBA, het Hiltonhotel en het Centraal Station als directe burens ontstaat hier een cluster van gebouwen vol internationale bezoekers. ‘I amsterdam’, de marketingkreet van Amsterdam, wordt steeds meer werkelijkheid: de Amsterdammer wordt steeds meer *global*. Engels als voertaal op horecaplekken, werkvloeren en educatieve instellingen is gemeengoed geworden. Het Marineterrein, vol innovatieve denkers en makers zal, net zoals in de Gouden Eeuw toen hier op de meest innovatieve werf ter wereld de schepen van de Admiraliteit werden gebouwd, internationaal steeds meer in het spotlicht komen te staan.

De contouren van het Marineterrein tekenen zich langzaam af, maar de precieze invulling ervan vraagt om het kiezen van een koers in kwesties die stadsbreed spelen. ♦

'Dit is het mooiste terras van de stad'

Pension Homeland is een oase in de hectische stad

Beeld Arjen Veldt

Waar ooit marine-officiers hun vrije tijd doorbrachten, huist nu Pension Homeland. Koen Vollaers en Astrid van der Meiden creëerden een jarenzestig sfeer met de vertrouwdheid van een huiskamer.

Tekst JaapJan Berg

Pension Homeland is gevestigd in het officiersgebouw dat eind jaren zestig gebouwd werd toen het terrein werd heringericht als gevolg van de aanleg van de IJtunnel. Het officiersgebouw behoort tot een reeks gebouwen, waartoe ook de commandantswoning en het commandementsgebouw behoren. Het complex ligt op de plek van het gedempte oude bassin. De gebouwen vervingen historische panden, maar zijn inmiddels zelf herinneringen aan een tijd waarin functionaliteit en doelmatigheid de vormgeving bepaalden. Het interieur van Pension Homeland is een prachtige uitstallkast van designlampen, -meubels en muurschilderingen uit de jaren zestig en zeventig. Bij binnenkomst lijkt het alsof je teruggaat in de tijd. Maar schijn bedriegt, grote delen van het interieur en veel details zijn pas met de komst van de huidige gebruikers aan het gebouw toegevoegd. De eigenaren Koen Vollaers en Astrid van der Meiden konden hier volop hun liefde kwijt voor het tijdperk van optimisme en bevrijding. Beiden verdienen eerder hun sporen bij Pacific Parc op het Westergasterrein, de Rollende Keukens, Amsterdam Plage, Trouw en Elf. Toch zijn er ook originele delen bewaard uit de tijd dat hier doordeweeks officieren woonden en zich ontspanden. Het schrootjesplafond boven de bar bijvoorbeeld, maar ook de indeling bleef grotendeels ongewijzigd. De huiskamer, het biljart en de caféruimte bevinden zich nog steeds op dezelfde plek. Het restaurantgedeelte was vroeger de plek waar de officieren aten. De grootte van

Beeld Matthijs Immink

het slaapgedeelte bleef ongewijzigd. Nu zijn daar 31 kamers met in totaal 53 bedden te vinden. De kamers zijn helemaal bij de tijd met snel internet maar ook voorzien van muurschilderingen in jarenvijftigstijl met als thema 'land in zicht', gemaakt door kunstenaar Jan Verburg.

De mix van oud en nieuw geeft Pension Homeland een heel eigen uitstraling. Directeur Agniet Helmens: 'Wij koesteren de plek en houden van de sfeer die in en om het gebouw heerst. Het is een oase in de hectische stad.' Een oase, met een openheid en kleinschaligheid die de beide horecaondernemers in hun hart hebben

gesloten. Pension Homeland richt zich niet expliciet op toeristen, maar wil een ontmoetingsplek zijn voor internationale gasten, huurders op het terrein en mensen uit de buurt. Helmens: 'We willen een plek zijn waar mensen zich thuis voelen, waar ze graag terugkomen en waar je heerlijk kunt eten en ons zelfgebrouwen bier kunt proeven. Als de brouwer er is, laten we de brouwerij zien. We hebben het mooiste terras van Amsterdam en we zitten in een parkje in het centrum. Mooier kan niet.' ♦

Op gebouw 002 ligt het project SmartRoof 2.0: een innovatief en lichtgewicht blauw-groen dak. Het dak is uitgerust met tientallen sensoren. Die meten bijvoorbeeld het weer, de zonne-instraling, de reflectie, en de temperaturen onder, in en boven de beplanting. Ook bieden ze informatie over de hoeveelheid regenwater die het dak kan bergen en de planten kunnen verdampen. Hoe meer verdamping, hoe groter het verkoelende effect in de stad!

Het wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd door KWR Watercycle Research Institute.

‘Organisch ontwikkelen betekent niet dat je gaat zitten kijken hoe het gras groeit’

'Makers zoeken elkaar op'

SYKASAS AS,
ZOEKEN
MAKERS

In gesprek met Sebastiaan 't Lam, general manager bij Makerversity

Tekst Dirk Vis

Beeld Lonneke van der Palen

'Hier gelden eigen regels.'

Dat zei Herman Wagter, de technologiestrateg van Bureau Marineterrein Amsterdam, tegen mij – en deze plek, Makerversity, straalt het uit. Makerversity zit in een oud kantoor van Defensie dat met eenvoudige ingrepen behoorlijk is opgeknapt. Sebastiaan 't Lam is general manager en geeft me een rondleiding. Makerversity is een flexibele werkomgeving voor zijn leden, zzp'ers en startups, inclusief kantoorruimte, werkplaatsen, fotostudio, lasersnijders, 3D-printers enzovoort. 'Onze eerste vestiging zit in hartje Londen', zegt Sebastiaan. De bureaus, de werkbanken, de bordjes zijn allemaal ter plekke gemaakt. Professioneel en creatief.' Iets tussen kantoor en kunstacademie in. 'Ik mis eigenlijk alleen nog een kantine.' Interactie is het toverwoord van Sebastiaan, net als Herman Wagter mij eerder op het hart drukte. Hier kunnen de zelfstandige ondernemers, toevallige voorbijgangers en bezoekers, zoals ik, koffie komen drinken en informeel kennis maken. Want behalve dat Makerversity een betaalbare werkplek wil zijn voor startende creatieven gaat het om interactie. Sebastiaan: 'Alle leden werken zonder vaste uren, maar waar en wanneer hij of zij zelf wil. Dat is de basis, maar daaromheen organiseren we bijvoorbeeld *show and tell*-avonden, waar ook interessante professionals die geen lid zijn worden uitgenodigd om over hun werk te spreken.' Hij heeft gelijk. Het gaat om interactie. Wat voor genie je ook bent, geen enkel onafhankelijk individu kan zonder gesprekken, feedback en kritiek van gelijkgestemden. En dat kan op vele manieren. Grotere bedrijven volgen hier workshops.

Leraren van beroepsopleidingen nemen hun studenten mee om ze de echte wereld te laten zien. Professoren van de TU Delft komen regelmatig spreken. In samenwerking met middelbare scholen organiseert Makerversity een teach-your-teacher-cursus, waar leraren samen met leerlingen nieuwe denkwijzen en werkmethoden ontdekken.

‘Ik ben zelf geen maker’, zegt Sebastiaan. Maar dat ben ik niet geheel met hem eens. Hij maakt deze plek. Hij zorgt er voor dat hier over vijf jaar nog veel meer te doen is. Hij maakt van een oud Marinepand een 21ste-eeuwse proeftuin. Hij maakt alleen geen tastbare producten zoals zijn leden. Er zitten hier kleine ondernemers uit alle stappen van de productieketen, van concept tot marketing. Per definitie zijn het startups: als ze te groot worden verkassen ze naar een eigen vaste werklocatie. Er zijn programmeurs en interieurarchitecten, productontwerpers en grafisch ontwerpers. Een Japanse ontwerper werkt aan een hedendaagse versie van een oud Japans bordspel. Een van de leden hackt 3D-printers om er armbanden mee te breien. Iemand anders maakt zelf 3D-printers. De leden van Makerversity hebben met elkaar gemeen dat ze nieuwe dingen ontdekken door te maken. Hier wordt gebrainstormd met modellen en prototypes. Je maakt geen plannen, je maakt geen schetsen, je maakt prototypes. Dat kan dankzij nieuwe computertechnieken en kost meer materiaal, maar levert sneller resultaat. Een brillenbedrijf maakt brillen die op basis van een 3D-scan van je hoofd perfect passen. Iemand maakt een bouwpakket van een kinderfiets van bamboe die vader en kind samen in elkaar kunnen zetten. ‘Wat voor mensen mis je nog?’ vraagt ik en Sebastiaan antwoordt dat hij nog modemensen erbij zou willen. Modemakers, textielontwerpers. Makerversity faciliteert los-vaste samenwerkingsverbanden tussen de leden. Wat Herman Wagter voor ogen heeft met het hele

Marineterrein gebeurt hier op microniveau: interactie tussen disciplines en bedrijven. Een chatbot-programmeur laat een beursstand ontwikkelen door een decorontwerper.

‘Wat doe jij?’, vraagt Sebastiaan en ik antwoord dat ik alleen kan schrijven als ik alleen ben. Maar dat ik me anders direct bij ze had aangesloten. Misschien vinden ze een schrijver hier ouderwets. Toch verlang ik op een onverklaarbare, maar onmiskenbaar nostalgische manier terug naar werken met je handen en gereedschap. ‘We hebben ook strippenkaarten, dan betaal je per keer dat je langskomt en mag je alle ma-

‘We hebben ook strippenkaarten, dan betaal je per keer en mag je alle machines gebruiken’

chines gebruiken.’ Iedereen werkt aan zijn eigen project en tegelijkertijd zal iedereen je hier helpen. ‘Door werkstukken te maken zoeken makers elkaar op. Leden dragen bij door het eigen werk.’ Iedereen komt uit eigen overtuiging. Sommigen misten iets in de wereld en besloten het daarom zelf te gaan maken. Anderen zoeken een eigen manier om geld te verdienen. En er zijn er die de wereld mooier willen maken. Allen streven naar onafhankelijkheid. ‘Laatst stonden we allemaal buiten omhoog te kijken’, zegt Sebastiaan. Een van onze leden werkt aan een vliegende auto en hij maakte een testvlucht met een gigantische, zelfgebouwde drone.’ Misschien komt het door de mooie tafel waar we aan zitten – natuurlijk ook

gemaakt door een van de leden – dat ondanks de 21ste-eeuwse naam van het bedrijf, ondanks het snelle jargon, ondanks de lasersnijders, 3D-printers en drones waar aan wordt gewerkt het hier toch een beetje voelt als een coöperatie of een gilde.

Ik kijk weer op een heel nieuwe manier naar dit terrein. Geloof in vooruitgang en techno-optimisme zijn hier vanzelfsprekend. De atmosfeer is aanstekelijk. Misschien vormen de Makerversity-makers zonder het zelf te weten een 21ste-eeuwse digitale arts-and-craftsbeweging. Met hun creatieve overtuiging vormen ze een tegengif tegen de dominante en eenvormigheid afdwingende industrie. We zijn aan het internet gewend, scheiden ons afval en gebruiken groene stroom, maar er zal nog veel meer moeten veranderen. En veranderingen worden hier gezocht door voortdurend nieuwe vragen op te werpen. Zoals stadsarcheoloog Jerzy Gawronski nieuwe vragen oproept door naar oude dingen te kijken, bereikt Makerversity hetzelfde door met nieuwe producten ook nieuwe vragen te laten ontstaan. Door dromen te realiseren, ontdekken ze steeds weer nieuwe en spannender mogelijkheden. ♦

Verhaal

‘Vrouwen die vermomd als man leefden, ze waren met meer dan je zou denken’

Gevlochten Land

Carolina Trujillo

Ze noemen mij Cath en dat is niet van Kattenburg. Ik was hier al voor dit eiland bestond, voor de mannen kwamen. Mensen vernoemen plekken naar de aarde die er al ligt. Aarde, dat ben ik. Dit stuk hier.

Meestal lag ik in het water van het IJ. Ik lag half in hem en hij in mij. Bij hoog tij kwam hij langs, bij laag tij ging hij weg, maar terugkeren deed hij altijd. Ook nadat de mannen waren gekomen.

Ze voeren langs mijn grenzen. Mannen in bootjes die ze van bomen maakten. Ik kende bomen. Uitzuigers. Lichtpikkers. Mannen hakten ze om. Daarom dacht ik dat ze goed waren. Ze kwamen met meer, bleven langer en bouwden terpen om hun hutten op te trekken en elke keer moesten ze het weer voor het water op een lopen zetten. Als het IJ er een te pakken kreeg, gaf hij hem aan mij. Hij kon ze allemaal hebben.

Ze sleepten met hout, touwen en lappen, maakten dammen om het water tegen te houden en toen ze begrepen dat water zich door dat beetje rommel niet liet tegenhouden, leidden ze het om, met hun greppels en hun sloten. Van water droogte maken. Mensen die zich aan godentaken wagen worden altijd vermalen.

Wij hielden ons niet met hen bezig, we hadden elkaar en hadden niet in de gaten dat die meuk van dammen en sluizen ons uiteindelijk zou scheiden. Toen we dat begrepen, was het al te laat.

De mannen kwamen overal vandaan. Over land en over water. Sloebers in lompen die roken alsof ze zich nooit gewassen hadden. Ze kwamen met hun gevlochten manden en hun koeien en hun paarden. Ze sloegen palen in de rivierbodem zodat ze hun boten konden vastmaken. Ze bouwden steigers en hutten die steeds werden weggeslagen door de wind en door het water, maar ze bleven terugkomen en rotzooi bouwen. Ze verzopen bij bosjes. Als ze kopje onder gingen ademden ze dezelfde angst, of het nu mannen waren of kinderen of paarden.

Er kwamen mannen met bouwplannen. Ze sloegen duizend heipalen in de grond om een magazijn te bouwen waarin ze hout en touw konden opslaan om nog meer schepen te bouwen.

Ik schreeuwde naar het IJ, maar hij kon me niet horen.

Nu is het magazijn een museum dat op zijn eigen eilandje staat, al is het niet helemaal hetzelfde gebouw omdat ik het een keer in de as legde en ze het zelf een keer in elkaar lieten mieteren.

Ze deelden Kattenburg in tweeën met een muur. Aan de ene kant legden ze werven aan waar ze grotere schepen konden maken. Aan de andere kant stonden de huizen waarin de mannen woonden die de schepen kwamen bouwen.

Ik schoof naar de kant van de werven. Er was minder bestrating daar, meer hout en minder

stenen. Hier bleef ik liggen, dat leek me het beste, bij de mannen. Ik heb hun tranen opgevangen, hun zweet, hun spuug, hun kots en hun zaad. Ik ken het geluid van afgerukte ledematen. Ik heb het bloed opgenomen van hun lichamen als die dood op aarde klaptten. Van mannen, van koeien en paarden.

Nooit vrouwen.

Tussen hier en het IJ trokken ze nog twee eilanden uit het water. Wittenburg en Oostenburg. Allebei kleiner dan dit, zowel de eilanden als de aardes eronder. Wiebbe en Olle, niet de meest vruchtbare aarde in de kluit. Ook zij kregen harde kades, net als ik, maar geen muur die hun land door midden sneed, geen scheiding, geen psychische problemen. Hun psyche zal wel te klein zijn om doormidden te delen. Het IJ zag ik alleen nog op mistige dagen in de nevel. Zo dun dat ik niet wist of ik hem inbeeldde.

Ik weet dat ze een dam bouwden. Een die de hele zee vastzette. Het IJ is daar ook in vastgelopen. Hij kan niet weggaan en niet terugkeren.

Als hij al terugkomt, zei Wiebbe, zal hij me niet herkennen. Alsof geliefden elkaar herkennen aan de uiterlijkheden. Wij doen dat zoals spijkers en magneten. Spijkers lagen hier overal.

De schepen die vertrokken waren, kwamen terug. Ze namen cacao mee en cayennepeper, dingen met geuren zo scherp dat ze bijna voor je stonden. Oorlogsschepen bouwden ze hier ook. Daarop vertrokken gewapende mannen die de zee op trokken om andere mannen de hersens in te slaan. Sommige kanonnen staan hier nog.

Op Wittenburg en Oostenburg bouwden ze huizen. Ook daar woonden de mannen die op mijn werven kwamen werken. Brute kracht die die pannenkoeken van hiernaast mochten aanleveren. Het zijn altijd mannen geweest die hier stampten, dreunden en botten braken.

Wiebbe en Olle kenden de vrouwen goed. Dat zeiden ze, en dan lachten ze als lomperiken in een magazijn. Ze vinden het raar dat ik er ook een ben. Ik ben hier al veel langer dan zij. Als iemand kan zeggen of iets raar is, ben ik dat wel.

Dat mannen hier een keer een ventje met touwen aan paarden vastmaakten en hem in tweeën scheurden. Dat was raar. Raar was dat ze gezonde mensen helemaal kapot sloegen met zwepen en stokken en dingen ontwikkelden om elkaar pijn te doen.

Raar was ook die keer dat een zwakzinnige knecht hier een toeval kreeg en op handen en voeten rond begon te kruipen. Steeds stak hij handen aarde in zijn mond die hij zonder kauwen doorslikte waarna hij in het water sprong en aan de oever verzoop. Ze hadden hem kunnen redden als ze niet zo bang waren geweest voor de duivel. Ik had hem aan het IJ willen geven. Gewoon laten afdrijven. Misschien dat het werkte, met die stukjes van mij erin als afzender. Hij zou het begrijpen.

De stad groeide alle kanten op. Mensen woonden lagen dik aan elke overkant. Op dit eiland kwamen ze alleen maar werken. De weinige vrouwen die kwamen bleven maar even. Voor ik dichtbij kon komen waren ze in een wolk van hofdames en koffers alweer verdwenen. Er waren er die vaker langskwamen, hoeren en zielverkoopsters. Ze waren taaier dan de mannen.

Ik weet nog dat ze Greet Dulmas ontdekten die zich per ongeluk opblies met een vat buskruit. Toen ze het lichaam in elkaar puzzelden merkten ze dat ze een vrouw was. Ze had al vijf jaar als timmerhulp op de werf gewerkt. Dirk van Greet noemde ze zichzelf.

Vlak daarna betraptten ze er nog twee. Die werden veroordeeld voor hun ontuchtige levenswijze. Ik weet niet welke straf ze kregen. De geur van brandende lijven kwam in die tijd vaak voorbij.

Vanaf dat moment ben ik erop gaan letten. Vrouwen die vermomd als man leefden, ze waren met meer dan je zou denken. Als de armoede hem in de hoek drong kon een man altijd soldaat worden of aanmonsteren. Vrouwen konden hoer worden, maar er zaten er dus genoeg bij die liever voor zee- of kanonnenvlees tekenden.

Een man is een wapen, zei Olle half wakker.

Wiebbe wilde vormen in de wolken raden.

Nu zou ik elke verklede vrouw meteen doorhebben. Vrouwen ruiken anders. Ook als ze mannenkleren dragen, zelfs als die schoon zijn. Ik bleef bij ze in de buurt, ik wilde weten hoe ze waren. Een paar keer probeerde ik er een te pakken, maar een vrouw die bereid is als man te leven is sterk en als ze niet sterk is, is ze slim. Of beide. Of ze had een man die zoveel van haar hield dat hij haar meenam naar waar hij ook ging.

Ik weet nog dat twee geliefden elkaar bij de poort kusten. De warmte trok door mij heen als een scheur. Ik miste het IJ al zo lang dat niet hij maar Heimwee mijn wederhelft was. De hele werf legde ik in de as.

Ik moest geduld hebben, zeiden die bellenblazers naast mij. Uiteindelijk zou het water terugkomen en daarmee mijn IJ. Vroeg of laat moest de mens zichzelf uitroeien. Geen soort deed zichzelf zo toegewijd pijn. Als ze eenmaal weg zijn zullen de dammen en sluizen het begeven. Dat soort dingen zeiden ze. Het enige dat wij moesten doen was geduld hebben. Het uitzitten.

In twee jaar hadden ze de hele werf weer herbouwd. Mannen. Konden ze weer schepen bouwen om elkaar op zee af te maken. Zo beschouwd heb ik meer weduwes gemaakt dan al die kerels hier bij elkaar.

Toen ik hoorde dat de Admiraliteit werd opgeheven, heb ik even hoop op verandering gehad, maar dat was voor niets. De marine kwam. Weer alleen kerels. En de muur bleef. Inslapen, uitzitten.

Toen ze die baan ophoogden waar de trein overheen gaat, kon ik het helemaal vergeten. Ik kon het IJ alleen nog op hele mistige dagen in de nevel voelen.

‘Hij is er nog,’ zei Wiebbe, maar Olle zei dat ze nog meer eilanden uit het water hadden getrokken. Een daarvan was zo groot dat wij er allemaal in pasten. Wiebbe wil mij sinds die brand geen slecht nieuws meer brengen. ‘Hij komt wel terug,’ zei hij. Het deel van mij dat hem gelooft, haat ik.

Militairen zijn moeilijker kapot te krijgen dan gewone mensen. Met hun zware schoenen en hun ijzeren neuzen, hun gespierde discipline, hun overtuiging. Sinds zij hier zijn moet ik me troosten met het strelen van de munitie die hier klaarligt opdat ze het later in anderen kunnen laten regenen.

Veel slapen. Veel uitzitten.

Ik weet nog dat ik wakker werd en dat ze met ijzer werkten, met lasapparaten en enorme krachten en machines die stoomden en knetterden. Ze konden tonnen gewicht heffen met metalen kranen en slaagden er steeds weer in zichzelf van alles aan te doen met hun eigen gereedschap. Ze verzopen, werden verpletterd, ademden gif in, verloren hun jeugd en ledematen. En altijd was ik er om ze op te vangen. Soms met liefde, soms met haat, soms half bewusteloos in mijn slaap. Ik had van hen het IJ gemaakt.

Een keer werd ik wakker toen ze een torpedo afschoten. Terwijl ik sliep en uitzat hadden ze een inschietplaats gemaakt.

Olle vond dat dat aantoonde dat ik geen vrouw was. Wiebbe gaf geen mening. Ik heb geen woorden vuil gemaakt. Juist omdat ik een torpedo kon verwerken was ik meer dan wat dan ook een vrouw. Nu is die inschietplaats weg. Ze hadden weer wat te bouwen. Een tunnel. Dus nu mocht daar weer water stromen. Stelletje gekken.

Ik heb alles meegemaakt. De stank van de looierijen, het zieke water, de open riolen en de filters die ze nu hebben, de drenkelingen, de verzwaarde tassen met ledematen en de grachtenparade in de verte. Dan zie je mannen die zich als vrouwen verkleden.

Alle werven zijn verhuisd. Naar Den Helder, Hoorn, Rotterdam. Mannen komen tegenwoordig ook uit de lucht vallen. De meeste zijn soldaten. Marinemensen. Afgetrainde lichamen en sterke geesten die zich niet zomaar van een ladder laten trekken.

Ze lieten zelfs vrouwen het terrein op komen. Echt bedoel ik. Om hier te zijn en te werken en te blijven. Marinevrouwen. Marva's. Ik heb geprobeerd ze onderuit te halen, maar ze zijn net zo sterk als hun schoenen met metalen neuzen.

‘Het IJ komt nooit meer terug,’ zei Olle laatst. ‘Binnenkort plempen ze hem.’ Wiebbe schrok wakker.

De Marva's slapen soms met de mannen. Zij kunnen ook hun zweet en hun tranen en hun zaad opvangen maar ze kunnen ze ook strelen en vasthouden en met hen lachen en praten en vermengen zoals het IJ en ik deden. Ik kijk toe en probeer me tevreden te stellen met de restjes.

Kortgeleden zat hier een vrouw die langer bleef. Ze was slank en zwart en ze liep op blote voeten maar ze was net zo sterk als dat ze er fragiel uitzag. Ayaan. Vrouwen zoals zij hadden geen mannen nodig. Ze moest beschermd worden tegen tuig dat haar wilde kwetsen. Mensen veranderen weinig.

Wiebbe was de eerste die wist dat de marine wegging.

‘Goed nieuws!’ zei hij. ‘Veelbelofte!’

Eerst dacht ik dat hij loog maar nu komen steeds meer rare mensen door de poort.

Projectontwikkelaars, landmeters, beeldend kunstenaars, mensen met een dagpas. Zo nu en dan een vrouw. Ook op pumps en hakken.

Ik weet niet of ze de muur gaan laten staan of niet, maar de poort gaat open. Er komt een woon- en recreatiegebied, zeggen ze. Er zullen zwembaden en zandbakken komen en vrouwen en kinderdagverblijven. Veel vrouwen. Van die labiele zonder training.

Ik hoorde ook dat ze niet te veel willen plannen, dat ze alles organisch willen laten ontstaan.

Organisch. Daar ben ik goed in.

Ze hebben het over winkels met horecazaken. Er zullen alcoholisten komen en verslaafden. Mensen die 's nachts de slaap niet kunnen vatten. Meer dan tienduizend bewoners, schatten ze en ik denk: laat maar komen. ♦

Het verhaal *Gevlochten Land* van Carolina Trujillo verscheen eerder als onderdeel van het project *Het land binnen de muren*. Het Marineterrein in Amsterdam was een VOC-scheepswerf, de werkplek van Vincent van Gogh, de schuilplaats van Ayaan Hirsi Ali en een geblurde vlek op Google Maps. Meer dan 350 jaar was het afgesloten van de stad. Vlak voordat de poort opende in 2015, betraden vijf schrijvers het land binnen de muren om in vijf verhalen de bijzondere aard van het terrein te vangen. Het project ontsluit een nieuw stuk stad via verhalen. Op papier en online. Als alternatief beginpunt voor de geplande gebiedsontwikkeling. Het project is een initiatief van kunstenaar/ontwerper Sjoerd ter Borg en is gerealiseerd i.s.m. met Das Magazin. www.hetlandbinnendemuren.nl

‘Schepen zijn
dragers van
informatie.
Schepen zijn
USB-sticks.
De haven is
een harddisk’

Fotograaf Jacques Klok legt een collega vast die in 1966, zonder hoogtevrees, vanaf het dak van de nieuwe Marineverbindingsschool een foto neemt van de nieuwbouw van de Technische Opvoeding van de Koninklijke Marine en de onderzeebootjager Hr.Ms. Gelderland die gebruikt wordt als opleidingsschip. Op de achtergrond zijn de nog niet voltooide werkzaamheden aan de IJtunnel zichtbaar. Ook het stationspostgebouw van architect Piet Elling op het Oosterdok is nog in aanbouw. Dat gebouw is inmiddels alweer gesloopt.

REDACTIE

JaapJan Berg
Marieke Berkers

TEKST

JaapJan Berg
Marieke Berkers
Saskia Naafs
Carolina Trujillo
Dirk Vis

EINDREDACTIE

MettTaal | Maarten Ettema

COPYRIGHT

© 2017, Bureau Marineterrein Amsterdam
Bureau Marineterrein Amsterdam werkt
in opdracht van Rijk en gemeente aan de
ontwikkeling van het Marineterrein Amsterdam.
www.marineterrein.nl

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van Bureau Marinterrein Amsterdam. Bij de keuze
van tekst- en illustratiemateriaal is zoveel mogelijk
getracht de daarop rustende auteursrechten
te honoreren of te ontzien. Wie meent
auteursrechtelijke aanspraken te kunnen maken,
wordt verzocht in contact te treden met Bureau
Marineterrein Amsterdam, Commandantswoning
(001), Kattenburgerstraat 5, 1018 JA Amsterdam,
e-mail: info@marineterrein.nl.

ONTWERP EN BEELDREDACTIE

Studio KNOL:
Jorien Kemerink
Celine de Waal Malefijt
Anna Dekker
Lion Zeegers

Speciale dank aan:
Daniël Maarleveld

FOTOGRAFIE

Janus van den Eijnden
Jeroen Hofman
Matthijs Immink
Lonneke van der Palen
Maarten Pedroli
Studio KNOL
Sander Troelstra
Arjen Veldt
Algemeen Nederlands Persbureau

ILLUSTRATIES

Daniël Maarleveld

Dit magazine is een uitgave van
Bureau Marineterrein Amsterdam

DRUKWERK

Drukkerij Raddraaier B.V.

UITGEVER

Bureau Marineterrein Amsterdam:
Liesbeth Jansen
Maarten Pedroli
Jacqueline Verheugen

PAPIER

Dit papier heeft het FSC keurmerk

Binnenwerk en omslag:
Cocoon Offset
Foto-essay: Cocoon Gloss

